

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 7

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 7 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горвий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbuv.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України В. Янукович підписав Указ про відзначення 22-ї річниці незалежності України	4
Президент України В. Янукович підписав указ про помилування	4

Аналітика

Ворошилов О. Перспективи здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні	6
Потіха А. Поглиблення співпраці між Україною і Китаєм	12
Пальчук В. Український референдум: інструмент народовладдя чи політична технологія?	20

Економічний ракурс

Кулицький С. Перспективи цінової динаміки міжнародних ринків нафти і газу та їх вплив на ситуацію в газовій сфері України	30
---	----

В об'єктиві – регіон

Симоненко О. Донбас: соціально-економічні й політичні аспекти сьогодення за інформацією ЗМІ	50
---	----

Наука-суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	59
Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності	61
Діяльність науково-дослідних установ	62
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань	63

Інноваційні розробки та технології	64
Альтернативні джерела енергії	65
Розробки та дослідження для агропромислового комплексу	65
Освіта та кадрове забезпечення в Україні	67
Охорона здоров'я	70
Наука і влада	71

До уваги держслужбовця

Радченко В., Левченко Ю., Шкаріна В.

Антикризове управління

Список літератури з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2011–2012) (<i>Закінчення</i>)	74
--	----

Коротко про головне

Президент України В. Янукович підписав Указ про відзначення 22-ї річниці незалежності України

Згідно з документом, уряд зобов'язаний утворити Організаційний комітет з підготовки і відзначення цього свята.

Співголовами Організаційного комітету визначені Прем'єр-міністр України й глава Адміністрації Президента України. Кабінету Міністрів поставлено завдання розробити й затвердити у двомісячний термін план заходів з підготовки і відзначення 22-ї річниці незалежності України.

Відповідно до Указу, план заходів повинен передбачати проведення урочистостей з нагоди Дня Державного прапора України 23 серпня 2013 р. та урочистостей з нагоди 22-ї річниці незалежності України по всій державі за участі представників органів державної влади й громадськості.

Окрема увага в документі приділяється культурно-мистецьким заходам, присвяченим 22-й річниці незалежності України, зокрема проведенню тематичних наукових конференцій і круглих столів, виставок архівних документів і фотоматеріалів, змагань, показу на загальнонаціональних і регіональних каналах телебачення документальних і художніх фільмів, присвячених історії українського державотворення.

Також своїм Указом Президент України доручив забезпечити проведення 24 серпня 2013 р. на честь 22-ї річниці незалежності України святкових феєрверків у Києві, Керчі, Одесі, Севастополі, містах республіканського (в АР Крим), обласного значення.

Міністерство закордонних справ повинно забезпечити організацію закордонними дипломатичними установами України заходів з відзначення цього свята (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (www.president.gov.ua). – 2013. – 8.04*).

Президент України В. Янукович підписав указ про помилування

Президент України В. Янукович підписав указ про помилування шести засуджених, у тому числі экс-міністра внутрішніх справ України Ю. Луценка й

екс-міністра охорони навколишнього природного середовища України Г. Філіпчука.

Відповідні пропозиції главі держави внесла Комісія при Президентіві України у питаннях помилування.

Як відомо, з ініціативи Президента в Україні відбувається реформування кримінального й кримінально-процесуального законодавства, спрямоване на гуманізацію правових норм і зменшення кількості осіб, що утримуються під вартою.

Нагадаємо, що з проханням про помилування Ю. Луценка до Президента України звернулася уповноважений Верховної Ради з прав людини В. Лутковська.

Також щодо помилування екс-міністра внутрішніх справ до глави держави звернулася наглядова місія Європейського парламенту у складі П. Кокса та А. Квасневського. Це звернення підтримала дружина Ю. Луценка І. Луценко. «Щиро вдячна президенту П. Коксу та президенту А. Квасневському та підтримую їх у гуманітарній місії відносно мого чоловіка», – зазначила вона. До Президента України також надійшло звернення Г. Філіпчука з проханням про його помилування.

Екс-міністр внутрішніх справ Ю. Луценко переконаний, що звільнення його з в'язниці є визначним кроком щодо стабілізації української політики, демократії та євроінтеграції. Про це він сказав після зустрічі з головою представництва ЄС в Україні Я. Томбінскі й послом США в Україні Дж. Теффтотом, передає УНН з посиланням на 5 канал. «Я не переоцінюю значення для України персони Ю. Луценка, але є дуже визначним крок зі звільнення Луценка для стабілізації української політики. Для стабілізації української демократії і стабілізації наших європейських перспектив. ...Відтак формальний прецедент звільнення Луценка, а дай бог – і Юлії Володимирівни, стане чинником відновлення нормальної політики в цій країні», – зазначив екс-міністр.

Звістка про помилування Ю. Луценка й Г. Філіпчука позитивно сприйнята не лише в Україні, а й за кордоном. Зокрема, представник Європейського Союзу в закордонних справах і політиці безпеки К. Ештон і європейський комісар з питань розширення Європейського Союзу та європейської політики сусідства Ш. Фюле вітають помилування екс-міністра внутрішніх справ Ю. Луценка й екс-міністра охорони навколишнього середовища Г. Філіпчука. На думку Ш. Фюле і К. Ештон, таке рішення є важливим кроком української влади у вирішенні проблем, що стосуються виборчого правосуддя. ЄС очікує від України подальшого вирішення справ, у яких, на їхню думку, присутнє виборче правосуддя, і запобігання повторенню такого, а також комплексної судової реформи відповідно до європейських стандартів (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (www.president.gov.ua). – 2013. – 7.04; Украинские Национальные Новости (<http://www.unn.com.ua>). – 2013. – 8.04; МинПром – информация бизнес-класса (<http://minprom.ua>). – 2013. – 8.04*).

Аналітика

О. Ворошилов, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

Перспективи здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні

В Україні вже давно усвідомлюють необхідність проведення адміністративно-територіальної реформи (АТР), без якої неможливе дієве місцеве самоврядування. Про це говорять і політики, і прості українці.

Перші проекти адміністративно-територіальної реформи створювали ще за президентства Л. Кравчука.

Трохи більше року тому в Україні знову заговорили про потребу здійснення адміністративно-територіальної реформи: наприкінці 2011 р. до Верховної Ради різними суб'єктами законодавчої ініціативи було внесено пакет документів, які стосуються майбутньої адміністративно-територіальної реформи. Головним з них, безумовно, є законопроект «Про об'єднання територіальних громад», який, власне, і мав стати стрижнем цієї реформи, замінивши собою значну частину положень чинного Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Слід зазначити, що цей документ досить жорстко критикувався рядом вітчизняних ЗМІ. Так, оглядач «Української правди» зазначає, що «вже в тексті пояснювальної записки до закону задекларовано, що переважна частина нових громад, утворених унаслідок територіальної реформи, за чисельністю й територією відповідатимуть районам, що існували в УРСР до адміністративної реформи 1954–1960 років. Отже, фактично повертається сталінський територіальний устрій». Звертається увага й на те, що, згідно з цим законопроектом, середня чисельність сільської громади становитиме 9 тис. осіб, що включатиме в себе 16 населених пунктів. Водночас подібна уніфікація слабо співвідноситься з Європейською хартією місцевого самоврядування.

Критикується і форма розподілу субвенції для новоствореної громади. Вона ділитися між громадами пропорційно площі й населенню в рівних долях. Тобто маленька громада, що розміщується на великій площі, може одержати більше, ніж густонаселена на невеликій площі. «Яка логіка такої формули, сказати дуже важко», – резюмує оглядач УП.

Зазначається також, що в законопроекті закладено внутрішню суперечність: стверджується, що він не стосується соціально-трудової сфери й од-

ночасно передбачає економію коштів від скорочення адмінперсоналу. Шляхи розв'язання суперечності ніяк, навіть програмно, не вказано.

Наголошується і на тому, що від процесу зовсім усунуто діючі органи місцевого самоврядування – обласні та районні ради.

Слід зазначити, що останнім часом робота в цьому напрямі значно активізувалася. Зокрема, 14 березня поточного року в Києві на розширеному засіданні правління Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» було презентовано й підтримано проект Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Цей знаковий для подальшого розвитку територіальних громад документ було розроблено спільно фахівцями Адміністрації Президента України, Мінрегіонбуду, експертами Ради Європи і фахівцями Асоціації міст України.

Учасниками зібрання стали понад півсотні міських голів, а також міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Г. Темник. Він наголосив, що «вирішення проблем регіонального розвитку, становлення місцевого самоврядування і вдосконалення відносин центральної влади з регіонами є пріоритетними напрямками роботи Мінрегіону. Їх реалізація залежить насамперед від інституційного й правового поля, необхідного для розробки й запровадження державної регіональної політики, чіткого розподілу функцій і координації діяльності державних органів урядування різного рівня у сфері територіального розвитку». Важливою складовою регіонального розвитку міністр назвав формування спроможного й самодостатнього самоврядування.

Як зазначила секретар Київради Г. Герєга, «це об'ємний змістовний документ (проект Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної влади в Україні), який є дороговказом до реформування системи... Це не станеться ні за рік, ні за два роки, тому що в цій Концепції дуже багато враховано змін до законів».

Зазначимо, що реформування місцевого самоврядування за Концепцією АМУ передбачає:

- визначення повноважень органів місцевого самоврядування;
- удосконалення механізмів здійснення населенням контролю за органами місцевого самоврядування;
- визначення на законодавчому рівні якості адміністративних і соціальних послуг місцевої влади;
- утворення об'єднаних територіальних громад;
- утворення виконавчих органів обласних і районних рад;
- визначення чітких меж кожної адміністративно-територіальної одиниці.

Уже 21 березня на Раді регіонів за участі Президента В. Януковича було представлено проект реформи органів місцевого самоврядування, розроблений Кабінетом Міністрів, що передбачає адміністративно-територіальну реформу країни. З цього 13-сторінкового документа випливає, що старт реформи планувався ще в минулому році – перший етап, названий підготовчим,

розрахований на 2012–2014 рр., другий – етап впровадження – на 2015–2017 рр. На практиці робота може затягнутися, розробники розглядають продовження термінів до 2020 р., зазначила в бесіді із журналістами радник Президента М. Ставнійчук. За її словами, «більшість територіальних громад не в силах ефективно здійснювати покладені на них зобов'язання... Дотаційність місцевих громад становить 70 %... Це критична межа, за якою послідує необоротні наслідки. Якщо ми не поміняємо Конституцію в цій частині, то, за нашими підрахунками, 70 % видатків з державного бюджету вже через п'ять років будуть спрямовані на місцеві громади».

Пропонується визначити три рівні адміністративно-територіальних одиниць (АТО) – громади, райони, регіони. В останній рівень, як і нині, буде включено області, Автономна Республіка Крим, Київ і Севастополь.

Одна з головних пропозицій – коригування системи оподаткування. У рамках реформи буде збільшено кількість податків і зборів, які перераховуються до місцевого бюджету, сказав Президент В. Янукович. У Концепції їх список не уточнюється – лише сказано, що йдеться про «податки і збори, які за своєю природою пов'язані з територією цієї адміністративно-територіальної одиниці». На цю категорію зборів не розповсюджуватимуться податкові пільги, що встановлюються рішенням центральних органів влади, підкреслюється в Концепції. Водночас у суб'єктів господарювання з'явиться механізм зниження податкового навантаження в результаті переговорів з місцевою владою. «Податкові пільги можуть встановлюватися тим органом місцевого самоврядування, до бюджету якого перераховується цей податок», – говорить в документі. Крім того, місцеві ради матимуть можливість збільшувати податки для покриття дефіциту місцевого бюджету. Для цього «істотно розширюються права органів місцевого самоврядування щодо визначення податкової бази й регулювання ставок оподаткування».

Передбачається, що місцевий бюджет повинен покривати витрати на виконання органами самоврядування «власних повноважень» (цей термін у Концепції розкривається як «вирішення питань місцевого значення»), а з держбюджету фінансуються «делеговані» повноваження («передані державою»). Заохочується пошук місцевою владою альтернативних джерел коштів. «Потрібно використовувати механізм випуску муніципальних облігацій, державно-приватне партнерство, гранти», – пояснив віце-прем'єр О. Вілкул.

Розподіл повноважень між вертикаллю виконавчої влади та органами місцевого самоврядування буде переглянуто, поінформував заступник глави Адміністрації Президента С. Ларін. «У губернаторів не з'явиться нових повноважень. Навпаки, функції і повноваження органів місцевого самоврядування буде посилено». Він додав, що на виконкомі місцевих рад буде покладено також частину функцій територіальних управлінь центральних органів виконавчої влади.

Утім, не зовсім зрозуміло, як деклароване Концепцією посилення позицій органів місцевого самоврядування узгоджується з пропозицією передати районним й обласним державним адміністраціям функції контролю за діяльністю місцевих рад. Зокрема, у Концепції зазначається, що «за адміністраціями закріплюється нагляд за законністю рішень органів місцевого самоврядування з правом їх зупинки з одночасним зверненням до суду». При цьому місцеві ради буде позбавлено права ухвалювати рішення про недовіру главам відповідних адміністрацій.

Президент України В. Янукович запропонував реформувати систему місцевого самоврядування і виконавчої вертикалі в найближчі п'ять-сім років, оскільки «нинішня система суперечить Європейській хартії місцевого самоврядування». Насамперед він пропонує взятися за концепцію оподаткування і фінансування регіонів, а також повноваження виконавчої вертикалі та органів місцевого самоврядування. При цьому, власне, безпосередньо адміністративно-територіальна реформа буде впроваджуватися вже після 2015 р.

Президент також зазначив, що необхідно розпочати широку дискусію навколо напрацьованого проекту Концепції реформи місцевого самоврядування. «Вважаю за необхідне розпочати на всіх рівнях широку дискусію навколо напрацьованого проекту Концепції реформи місцевого самоврядування, забезпечити врахування всіх пропозицій, що будуть висловлені нашими співгромадянами», – наголосив В. Янукович.

У свою чергу Прем'єр М. Азаров зазначив, що ідея такої реформи часто воноє сприймається населенням. «Спроби провести її робилися не раз. Р. Безсмертний (віце-прем'єр з питань адмінреформи у 2005 р.) ледве втік із клубу (у Макарівському районі Київської області), коли намагався розповісти людям, якою вона йому бачиться», – нагадав Прем'єр.

Поки що не ясно, наскільки істотним буде перегляд кордонів територій. Пам'ятаючи про народні протести, які заблокували попередні спроби АТР, представники влади вкрай обережно висловлюються з цього приводу. «У нас "реформа" вважається словом з негативним значенням – почалася реформа, і відразу пішли справи гірше. Тому потрібно, щоб люди прийшли до необхідності зміни меж об'єднання районів», – заявив заступник глави Адміністрації Президента С. Ларін. «Я підкреслю, що про початок АТР поки що не йдеться. Ще не склалися умови для неї, у тому числі економічні й соціальні. Але в далекій перспективі – так, вона потрібна», – доповнила його М. Ставнійчук.

Утім, судячи з Концепції, перспектива АТР не надто й віддалена – її проведення заплановано на 2015–2017 рр. «Терміни ще можуть зрушуватися», – зазначила М. Ставнійчук.

Як впливає з документа, без перегляду кордонів районів не обійдеться. «Територія АТО є нерозривною, анклави та ексклави не допускаються», – підкреслюється в Концепції. Тим часом в Україні є 88 таких АТО.

З Концепції випливає, що її автори хотіли б провести більш істотний перегляд кордонів базових АТО. «Територія АТО визначається на основі доступності послуг швидкої допомоги в небезпечних для життя випадках і пожежної охорони – час (прибуття) не повинен перевищувати 20 хв», – ідеться в документі.

Ще один критерій, що ставить під сумнів нинішній територіальний устрій країни, – рекомендація, щоб адміністративний центр АТО був «максимально наближений до її географічного центру», що нині часто не дотримується. «Але директивного перегляду за рішенням Києва, без урахування думки громади, не буде», – запевнив С. Ларін.

Як наголошує міський голова Вінниці В. Гройсман, «середня ланка держпарату не в захваті від реформи, але надії на подолання їхнього спротиву додає позиція Президента України». Він додає, що для реалізації таких змін «потрібна політична воля». За словами мера, місцева влада з нетерпінням очікує на таке рішення, що дасть старт реформі на місцях. До того ж це буде крок до обіцяного Україною виконання Європейської хартії місцевого самоврядування. «Реформа місцевого самоврядування є базовою для формування сильної держави, – вважає В. Гройсман. – Територіальні громади повинні бути самодостатніми. Для цього потрібно надати більше повноважень на місця, враховуючи зміну підходів до формування місцевих бюджетів. Територіальні громади повинні мати фінансові інструменти, достатні для того, щоб вирішувати завдання власного розвитку. Та країна є успішною, у якій сильне місцеве самоврядування. Гарний приклад – сусідня Польща, де реформа місцевого самоврядування відбулася ще наприкінці 1990-х років. І сьогодні ця країна розвивається дуже динамічно».

Практично всі погоджуються з тим, що головним у реформі має стати радикальна зміна системи формування бюджету. Лише тоді, коли бюджет села, селища, міста стане пріоритетним, порівняно із загальнодержавним бюджетом, можна буде стверджувати, що система працює на людину, а не сама на себе.

Водночас народний депутат України, перший заступник голови Комітету Верховної Ради з питань бюджету О. Калетник вважає, що у 2013 р. уряд знову має намір боротися з дефіцитом бюджету за рахунок місцевих громад. Тому розмови про необхідність перекинути бюджетну піраміду і, нарешті, сформувати головний кошторис країни від низу до верху із застосуванням певних нормативів на одного жителя, як це робиться в розвинутих країнах, поки залишаються лише розмовами, заявила народний депутат. «Ефективна децентралізація бюджету можлива тільки за умови проведення адміністративно-територіальної реформи, – переконана О. Калетник. – Потрібно збалансувати повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків. Реформу потрібно здійснити таким чином: передати місцевим радам фінансовий ресурс не лише на утримання фактичної мережі бюджетних закладів, а обов'язково залишити кошти на розвиток».

Вона вважає, що в нинішніх умовах, коли до реалізації адміністративно-територіальної реформи ще не приступили, ситуацію можна змінити, коли бюджет поточного року переглядатимуть за підсумками I кварталу. «Переконала, що ми маємо переглянути розподіл субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій, яка цього року передбачена в розмірі 6 млрд грн. Але ж Конституція і Бюджетний кодекс гарантує кожній громаді однакове право на отримання загальнодержавних фінансових ресурсів задля свого розвитку, тобто згідно з законом має діяти принцип справедливого розподілу. Вінниччині, як відомо, від розподілу цієї субвенції нічого не дісталось. Тому я – як народний депутат – ініціюватиму перегляд розподілу коштів капітальних видатків щодо регіонального розвитку на користь Вінниччини», – запевнила О. Калетник.

У свою чергу народний депутат С. Кілінкаров побоюється, що «все зведеться до поглинення більшими регіонами менших, до скорочення місцевих рад і зникнення з карти країни багатьох сіл і селищ. Адже завдання реформи – зекономити бюджетні кошти».

Загалом же аналіз суспільних настроїв показує, що треба докорінно змінити всю філософію і підходи до державного управління і місцевого самоврядування. Адже за останні два десятиліття змінився і економічний устрій, і політична система. Але система державної влади й територіального устрою фактично залишається радянською. Крім того, сучасний стан адміністративно-територіального устрою не відповідає Конституції України та потребам громадян, а органи місцевого самоврядування не мають самостійної політичної ваги. Наприклад, європейська модель заснована на мінімальних витратах на бюрократичну систему й максимальній співпраці з громадським сектором.

Багато хто вважає, що головна проблема була й залишається в тому, що жодна з владних команд за майже 22 роки незалежності не замислювалася над тим, що основним у справі здійснення адміністративно-територіальної реформи має стати робота з мешканцями, соціологічні дослідження, вивчення громадської думки і відповідне їй формування. Крім того, законопроект на цю тему має бути продуктом широкого обговорення в органах місцевого самоврядування, експертному середовищі, ЗМІ.

Поглиблення співпраці між Україною і Китаєм

15 березня 2013 р. у Китайській Народній Республіці відбулася зміна керівника уряду. Лі Кецянь обраний на посаду прем'єр-міністра КНР. За його кандидатуру проголосувало 2940 депутатів, троє були проти й шість членів парламенту утрималися. Лі Кецяня обрали на посаду глави уряду терміном на п'ять років, але передбачається, що – як і його попередник Вень Цзябао – він перебуватиме в кріслі прем'єра два терміни. Лі Кецянь уже оголосив про плани провести реструктуризацію уряду й заявив, що деякі міністерства буде ліквідовано, інші, навпаки, розширено.

Прем'єр-міністр України М. Азаров від імені уряду і від себе особисто привітав Лі Кецяня зі вступом на посаду прем'єра Державної ради Китайської Народної Республіки. Про це повідомили в Департаменті інформації та комунікацій із громадськістю Секретаріату КМУ. «Хочу висловити задоволення динамікою розвитку міждержавних відносин і запросити Вас відвідати Україну з офіційним візитом у зручний для Вас час для обговорення основних питань українсько-китайського співробітництва і визначення нових спільних завдань», – зазначив М. Азаров в урядовій телеграмі на адресу Лі Кецяня.

Прем'єр-міністр України також запевнив свого колегу, що уряд готовий максимально використовувати потенціал взаємодії в торговельно-економічній, кредитно-фінансовій, інвестиційній і науково-технічній сферах, а також сприятиме ефективній реалізації спільних проєктів в енергетиці, сільському господарстві, транспорті та інших галузях. «Користуючись нагодою, бажаю Вам, шановний пане прем'єр, міцного здоров'я, сил, натхнення та оптимізму, а Вашим співвітчизникам – миру, злагоди й процвітання», – підкреслив М. Азаров.

Як інформують ЗМІ, у цьому році планується візит Президента України В. Януковича до Китаю. Про це говорив міністр закордонних справ України Л. Кожара. Він зазначив, що Україна й Китай мають намір обговорити організацію візиту Президента України В. Януковича до КНР. «Зараз дуже стрімко розвивається співпраця між Україною і КНР. Ми сьогодні обговорювали питання проведення другої міжурядової комісії з Китаєм. З нашого боку вже визначені співголови. Від України це буде перший віце-прем'єр-міністр С. Арбузов», – зазначив він. За словами міністра, китайська сторона найближчим часом має визначитися з кандидатурою співголови. Л. Кожара підкреслив, що це питання зволікається у зв'язку зі зміною керівництва в КНР.

У МЗС України відзначають зростання товарообігу нашої країни з Китаєм. У 2011 р. він уперше перевищив 10 млрд дол., а до 2015 р. планується його збільшення до 20 млрд. Про це напередодні Нового року повідомив заступник міністра закордонних справ України В. Майко. Він нагадав, що Президент України В. Янукович поставив перед вітчизняною дипломатією завдання розширити географію торговельно-економічного співробітництва, зокрема налагодити відносини з новими партнерами в Азії, Латинській Америці та Африці. «Ідеться насамперед про ті країни, які за останні десятиліття здійснили прорив і стали світовими економічними суперсилами. За таких обставин Китай перетворюється для України в природного партнера», – підкреслив він.

Заступник глави МЗС зазначив, що до 2010 р. українсько-китайські відносини не відрізнялися особливою активністю. «Тому не дивно, що ми доклали всіх зусиль, щоб кардинально інтенсифікувати відносини з Пекіном і вивести їх на якісно вищий рівень. Про те, що справа зрушила з місця, говорять і показники товарообігу. Минулого року він уперше перевалив за 10 млрд дол., а за вісім місяців 2012 р. перевищив 7 млрд. Наступним етапом має стати подолання нового рубежу: до 2015 р. плануємо вийти на 20 млрд», – зазначив В. Майко. Разом з тим він повідомив, що торговельне сальдо сьогодні не на користь України.

У свою чергу посол КНР в Україні Чжан Сіюнь зазначив, що наші країни могли б допомогти одна одній в оновленні. Україна і Китай стали стратегічними партнерами й нині переживають найкращий період своєї взаємодії за всю 20-річну історію з моменту встановлення дипломатичних відносин. «Китай задоволений досягнутим високим рівнем двосторонніх відносин з Україною», – охарактеризував нинішній стан двосторонніх відносин посол КНР в Україні Чжан Сіюнь. За його словами, на сьогодні найголовніше – конвертувати високий рівень політичного співробітництва між обома країнами в «реальні результати, які працюватимуть на кожного громадянина».

Як зазначають експерти, КНР посідає перше місце серед торговельних партнерів України в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

За даними Державного комітету статистики України, у 2011 р. обсяги торгівлі товарами й послугами між Україною і Китаєм становили 8,6 млрд дол. США та збільшилися, порівняно з 2010 р., на 39,8 %. При цьому експорт з України до КНР становив 2,3 млрд дол. США та збільшився в 1,6 раза, імпорт китайських товарів і послуг в Україну становив 6,3 млрд дол. США та збільшився на 33,2 %. Негативне сальдо для України за цей період становило 4 млрд дол. США.

За січень – жовтень 2012 р. торгівля товарами становила 8 млрд дол. США та збільшилася, порівняно із січнем – жовтнем 2011 р., на 19,5 %. При цьому експорт товарів з України до Китайської Народної Республіки становив 1,5 млрд дол. США та зменшився на 10,2 %, імпорт китайських товарів в Україну становив 6,5 млрд дол. США та збільшився на 29,5 %. Негативне сальдо для України за цей період становило 5 млрд дол. США.

Структура експорту складалася з руди, шлаків і попелу (питома вага яких у загальному експорті зросла до 81,7 %); продукції хімічної промисловості (4,2 %) жирів та олії тваринного або рослинного походження (3,9 %); машин й устаткування (3,7 %).

Основними товарами імпорту з КНР були машини, устаткування і механізми (питома вага – 35 %); текстиль і текстильні вироби (11,4 %); взуття, головні убори, парасольки (8,9 %); неблагородні метали і вироби з них (8,7 %); пластмаси й каучук (7,1 %); різні промислові товари (6,6 %); продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості (5,2 %); вироби з каміння, гіпсу, цементу (3,8 %); засоби наземного, повітряного і водного транспорту (3,3 %).

За інформацією ЗМІ, у 2011 р. зовнішньоторговельний оборот послугами становив 89,3 млн дол. США та зменшився, порівняно з 2010 р., на 6,0 %. При цьому експорт послуг з України до Китаю становив 74,95 млн дол. США та збільшився на 1,5 %, імпорт китайських послуг в Україну становив 14,35 млн дол. США та зменшився на 31,8 %. Позитивне сальдо для України за цей період становило 60,6 млн дол. США.

За січень – вересень 2012 р. зовнішньоторговельний оборот послугами становив 79,02 млн дол. США та збільшився, порівняно із січнем – вереснем 2011 р., на 16,5 %. При цьому експорт послуг з України до Китаю становив 61,32 млн дол. США та збільшився на 6,3 %, імпорт китайських послуг в Україну становив 17,7 млн дол. США та збільшився на 74,8 %. Позитивне сальдо для України за цей період становило 43,62 млн дол. США.

Станом на 1.10.2012 р. загальний обсяг китайських інвестицій в економіку України становив 18,8 млн дол. США. Інвестиції надійшли в такі сфери, як промисловість (42,4 % від загального обсягу інвестицій з КНР до України, тобто 7,97 млн дол. США); торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку (15,4 % – 2,9 млн дол. США); сільське господарство, мисливство, лісове господарство (7,4 % – 1,39 млн дол. США); будівництво (7,0 % – 1,31 млн дол. США); діяльність готелів і ресторанів (1,2 % – 0,27 млн дол. США); діяльність транспорту і зв'язку (3,5 % – 0,7 млн дол. США); операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям (21,6 % – 4,06 млн дол. США).

Загальний обсяг інвестицій з України до КНР становив 886,0 тис. дол. США, що становить менше 1,0 % від загального обсягу інвестицій з України до країн світу.

За словами експертів, поглиблюється співпраця України з КНР у галузі освіти, науки й техніки. 20 квітня 2011 р. у Києві відбулося перше засідання міждержавної Комісії зі співробітництва між Україною та КНР. У рамках комісії створено ряд профільних підкомісій, у тому числі з питань науково-технічного співробітництва, співробітництва в космічній галузі, співробітництва в галузі освіти.

У жовтні 2011 р. з китайською стороною досягнуто домовленості про створення в рамках міжурядової комісії підкомісії з питань співробітництва в галузі медицини, перше засідання якої відбулося 11 травня 2012 р. у Києві. Під час засідання було розглянуто питання шляхів подальшого розвитку співпраці в галузі охорони здоров'я. З метою налагодження співпраці між Україною і Китаєм у галузі боротьби з фальсифікацією ліків 17 травня 2012 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою України з лікарських засобів і Державною адміністрацією КНР з контролю продуктів харчування і лікарських засобів.

Між Україною і Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці, як українсько-китайські центри й технопарки: у м. Цзінань (провінція Шаньдун), м. Харбін (провінція Хейлуцзян) та в м. Шанхай.

Як зазначають експерти, останнім часом поглибилася співпраця з КНР і у сфері культури. Культурно-гуманітарне співробітництво спрямоване на ініціювання і реалізацію культурних проєктів, культурно-просвітницьких акцій та інших форм обмінів між Україною і Китаєм.

Протягом першої половини 2011 р. було створено підкомісію з культурного співробітництва в рамках Українсько-китайської комісії із співробітництва. Було проведено ряд різноманітних заходів. Зокрема, 18 березня проведено виставку факсимільних копій офортів Т. Шевченка, 20 квітня – День України в Університеті політики і права, 9 травня – покладання квітів до монумента радянським воїнам, загиблим під час визволення Північного Китаю від японських окупантів. У Посольстві України і відповідних музейних установах відбулися також заходи з відзначення 25-ї річниці Чорнобильської катастрофи, 15-ї річниці Конституції України, 197-ї річниці від дня народження Т. Шевченка тощо.

За інформацією ЗМІ, узгоджено питання проведення днів китайської культури в Україні у вересні 2011 р. У вересні – грудні 2011 р. проведено ряд інших заходів різноманітного культурно-гуманітарного спрямування: 26–30 вересня викладачі й студенти Національного університету театру і кіно взяли участь у фестивалі драматичного мистецтва в м. Пекін; 31 жовтня проведено виставку документальних фотографій, а також церемонію вшанування першого посла КНР в Україні Чжан Чженя з нагоди вручення йому ордена «За заслуги» III ступеня.

Активізації обмінів у галузі інформації сприяли візити до Китаю делегації Національної спілки журналістів України (листопад 2011 р.). У жовтні 2011 р. відбувся візит в Україну міністра радіо, кіно й телебачення Китаю Цай Фучао на запрошення Держкомтелерадіо України, під час якого було підписано міжвідомчу угоду про співробітництво в галузі радіомовлення і телебачення.

З метою створення сприятливих умов для розвитку пізнавального туризму, заохочення китайських туристів відвідувати Україну для ознайомлення з її пам'ятками культури й архітектури організовано візити представників туристичних організацій України й КНР (візит туристичної делегації провінції

Шеньсі в Україну відбувся в листопаді 2011р., групи українських фахівців у галузі туризму до КНР – у листопаді – грудні 2011 р.).

На початку 2012 р., у контексті відзначення 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і КНР, у Посольстві України відкрито виставку мистецьких творів китайських художників «Захід і Схід – разом», а також експозицію фотографій у рамках прийому, присвяченого зазначеному ювілею, надано сприяння проведенню прес-конференції, присвяченій проведенню в Україні фінальної частини Євро-2012, гастролей у Китаї Національного симфонічного оркестру України та балетної трупі Національної опери України ім. Т. Шевченка.

Постійно зростає кількість публікацій ЗМІ Китаю щодо двостороннього культурного співробітництва (зокрема, газет «Китайська культура», редакцій Сінхуа, Міжнародного радіо Китаю, у тому числі україномовного сайту цього радіо, журналу «Китай» тощо). 5–8 травня 2012 р. в українській дипломатичній установі в Пекіні відбулася виставка художніх творів китайських дітей.

У рамках культурно-гуманітарних акцій Посольства України в КНР продовжено практику відзначення чергової річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні в місцях бойової слави воїнів колишнього СРСР і Китаю на території КНР.

У контексті реалізації відповідних положень Указу Президента України «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами початку насильного вивезення мирного населення з території окупованої України на примусові роботи в роки Великої Вітчизняної війни» з ініціативи Посольства в Пекіні 24 травня 2012 р. проведено круглий стіл за участі групи викладачів, докторантів і студентів старших курсів Дипломатичного університету Китаю.

1 червня 2012 р. Посольством України в КНР було проведено урочисту церемонію заохочення послом України в КНР Ю. Костенком відомих громадян КНР і талановитих китайських дітей за внесок у зміцнення українсько-китайської дружби, розвиток двосторонніх культурно-мистецьких контактів і визначні успіхи в образотворчому мистецтві.

Проте більшість експертів акцентує увагу на економічному співробітництві. На думку деяких з них, співробітництво в економічній сфері поки що є нерівноцінним і Україна мала б нарощувати свій експортний потенціал.

Так, за даними Еуропа Press, 1,5 млрд дол. кредиту, отриманого Україною в минулому році від Китаю, «зв'язали» Київ серйозними зобов'язаннями. Тепер українська сторона в рахунок погашення кредиту щорічно експортуватиме в Китай від 4 до 6 млн т зерна. Зокрема, у 2013 р. Пекіну з України буде поставлено 4 млн т зерна. З них 2 млн т зернових закуплять безпосередньо на українському ринку й стільки ж буде відправлено за договорами поставки, значають експерти з посиланням на голову Державної продовольчої і зернової корпорації України Р. Бровді. За його словами, цей договір було підписано українською владою у 2012 р. Він передбачає постачання зерна в КНР протягом

15 років. Китай прив'язує до кредитів, які видає, і покупку китайського обладнання, забезпечуючи таким чином замовленнями власну економіку.

Як повідомляли ЗМІ, Україна отримала 6 млрд дол. кредиту в Китаю, за рахунок якого планується здійснити переобладнання з метою зниження споживання дорогого російського газу й заміни його вугіллям, яке видобувається на українській території. Усі технології та обладнання планується закуповувати в Китаї.

Експерти не виключають, що деталі договору про кредит можуть включати й залучення китайських фахівців, а також закупівлю обладнання, яке може виявитися «недостатньо якісним». Проте умови кредиту називаються вигідними. Гроші позичаються на 19 років під 4,26 %. Чотири роки підуть на підготовку й узгодження затверджених проектів і підписання індивідуальних кредитних угод, а 15 років – термін дії індивідуальних кредитних угод.

Як зазначають оглядачі, у «Нафтогазі» розраховують окупити інвестиції максимум за 10 років. Проект також створить додатковий попит на вугілля в обсязі 1,2–1,3 млн т на рік, що дасть змогу вирішити проблему профіциту вугілля, стверджують українські чиновники.

За повідомленнями ЗМІ, на початку липня 2012 р. також стало відомо про намір Китаю надати Україні кредит у розмірі 3 млрд дол. на розвиток агропромислового комплексу. Опозиція розкритикувала це рішення, наголосивши на тому, що, за умовами кредиту, отримані гроші Україна повинна витратити не на розвиток власної промисловості, а на закупівлю у Китаю сільськогосподарської техніки, насіння і добрив.

За словами експертів, Китай кілька років тому надавав кредит у розмірі 1 млрд дол. сусідній Молдові. Спостерігачі розцінювали це як спробу Пекіна посилити свою роль на пострадянському просторі. «Китай має намір зайняти зону Білорусі та України, витісбивши звідси, по суті, Росію. Китай готує собі плацдарм», – заявив економіст О. Соскін.

Ще у 2009 р. Китай заявив, що надасть Україні «безоплатно» близько 3 млн дол. Однак уже незабаром стало відомо про контракт щодо будівництва серії десантних кораблів на повітряній подушці для Китаю на українському заводі у Феодосії і подальшої передачі Пекіну технічної документації, проти чого виступила російська сторона.

Натомість представники влади й частина експертів запевняють, що відносини України й КНР взаємовигідні. На їхнє переконання, з 2011 р. ці відносини значно поліпшилися. Україна й Китай стали стратегічними партнерами. «Виділення Китайським банком розвитку кредитної лінії в розмірі 3 660 000 000 дол. для впровадження технологій заміщення російського газу українським газифікованим вугіллям поряд із широким залученням американських і європейських компаній до видобутку вуглеводнів на території нашої держави вже в середньостроковій перспективі забезпечить енергетичну незалежність України, без якої всі попередні роки ми не мали повної свободи

рук у своїй зовнішній і зовнішньоекономічній політиці», – заявляв тодішній глава МЗС України К. Грищенко.

Експерти вважають, що аграрії можуть отримати вигоду від співробітництва з КНР. Нещодавно було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством аграрної політики і продовольства України, Китайсько-українською асоціацією з реалізації міжнародних проектів і Китайською національною корпорацією із зарубіжного економічного співробітництва про сприяння розвитку двосторонньої інвестиційної співпраці та реалізацію спільних інвестиційних проектів в аграрній галузі. «Китайське керівництво приділяє підвищену увагу розвитку відносин з Україною», – заявив під час переговорів перед підписанням заступник міністра сільського господарства КНР Чжу Баошен. Китайський чиновник підкреслив, що Китай і Україна, як дві аграрні країни, доповнюють одна одну, що становить величезний потенціал для співпраці. Він пообіцяв усіляку підтримку Мінсільгоспу КНР підприємствам, які здійснюватимуть проекти в Україні.

Зі свого боку, директор департаменту зовнішньоекономічних зв'язків Міністерства аграрної політики і продовольства України К. Клименко повідомив, що Україна відібрала ряд проектів, які хотіла б реалізовувати спільно з китайськими партнерами. Вони стосуються, зокрема, підвищення продуктивності насінневого матеріалу (Україна зацікавлена у використанні китайських селекційних технологій); виробництва засобів захисту рослин і добрив. Передбачається також модернізація зрошувальної системи на Півдні України, яка забезпечує водою 1,2 млн га земель (виведення її на сучасний рівень дасть змогу вирощувати близько 10 млн т кукурудзи і сої щорічно). Крім того, згідно з програмою імпортозаміщення передбачається будівництво мінімум 500 га високотехнологічних теплиць, які дадуть змогу забезпечувати цілорічно свіжими овочами та фруктами не тільки українського споживача, а також і європейського.

Крім того, експерти звертають увагу й на гуманітарну допомогу Україні з боку Китаю. За їхніми словами, найбільший обсяг гуманітарної допомоги у 2012 р. Україна отримала з Китаю – 23,7 % від загальних надходжень (13,385 млн дол. США). Про це говорять дані Державної служби статистики України, передає УНН. Загалом, гуманітарна допомога надійшла до України з 36 країн світу. Найбільші надходження здійснювалися також зі Швейцарії – 22,2 % від загального обсягу імпорту (12,547 млн дол.), Німеччини – 13,2 % (7,492 млн дол.), США – 9,9 % (5,59 млн дол.), Індії – 3,1 % (1,754 млн дол.).

У структурі надходжень переважали фармацевтична продукція (37,7 %), механічні машини (24,7 %), інші готові текстильні вироби (7,1 %), друкована продукція (4,9 %), засоби наземного транспорту, крім залізничного (4,3 %), меблі (3,6 %) від загального обсягу імпорту гуманітарної допомоги. Загальний обсяг імпорту в Україну гуманітарної допомоги у 2012 р. становив 56,6 млн дол., що на 10,8 % менше порівняно з 2011 р.

Експерти вважають, що в перспективі відносини України й Китаю поглиблюватимуться. Китай вбачає в Україні перспективного економічного партнера насамперед у таких галузях, як машинобудування, військово-промисловий комплекс, високі технології, зокрема космічна техніка, авіа- і суднобудівна галузь, матеріалознавство, радіаційна безпека тощо. Для КНР Україна є також ринком збуту продукції китайських підприємств.

Проте, за словами експертів, протягом останніх років у двосторонній торгівлі між Китаєм і Україною спостерігається домінування китайського імпорту. Причому на торгівлю товарами припадає значно більша частка, а на торгівлю послугами – значно менша. У двосторонній торгівлі для України характерним є від’ємне торговельне сальдо. Це, безумовно, є негативним явищем для української економіки, оскільки Україна несе більші витрати, ніж прибутки. Наявність негативного сальдо у двосторонній торгівлі з Китаєм ставить перед Україною завдання щодо винайдення шляхів для нарощування обсягів українського експорту, його подальшої диверсифікації, а також практичної реалізації вже існуючих домовленостей і підготовки пропозицій для започаткування нових проєктів.

Отже, український експорт до КНР має здебільшого сировинний характер. Основні причини цього полягають, по-перше, в орієнтації китайського ринку на самозабезпечення та стимулювання внутрішнього виробника, відповідно скорочується кількість галузей, у яких, з огляду на відсутність китайських аналогів, наявним був би значний імпорт, по-друге, у слабкому представництві вітчизняного бізнесу в Китаї і відсутності його системної підтримки на державному рівні.

На думку експертів, з урахуванням можливостей експортоорієнтованих галузей української економіки, а також потреб китайського ринку, подальша оптимізація структури товарообігу між Україною і КНР вбачається в нарощуванні поставок до Китаю продукції таких галузей, як авіаційна промисловість, енергетична галузь, машинобудування, оборонно-промисловий комплекс, сучасні військові технології, металургійна галузь, транспортна сфера. В умовах глобалізації КНР репрезентує унікальну модель економічного розвитку. Найважливіший результат реалізації «китайської моделі» – високі темпи економічного зростання і випереджаючий ривок у промисловому виробництві, що становить практичний інтерес і для України. Україна може використовувати досвід КНР, адже понад десятиліття тому Китай був виключно сільськогосподарською країною, а на сьогодні має найпривабливішу для інвесторів економіку у світі.

Експерти наголошують на необхідності більш тісного співробітництва з Китаєм. На їхнє переконання, не зважаючи на те, що для України пріоритетним напрямом зовнішньої політики є Євросоюз, необхідно пам’ятати, що Китай на сьогодні є економічною наддержавою. Китай і Україна мають цілком реальні шанси для якісного й кількісного поліпшення взаємовигідного

широкомасштабного співробітництва насамперед у названих уже пріоритетних галузях. Звідси випливає нагальна необхідність істотних корективів щодо втілення в життя «китайського вектора» зовнішньої політики України (*Азаров пригласил китайского коллегу в Украину // <http://www.versii.com>. – 2013. – 18.03; У Китаї Лі Кецянь став новим головою уряду // <http://www.bbc.co.uk>. – 2013. – 15.03; Україна і Китай обговорять організацію візиту Януковича // <http://ua.for-ua.com>. – 2013. – 20.03; Украина намерена удвоить оборот с Китаем до 2015 года // <http://ukr-china.com>. – 2012. – 26.12; Украина и Китай: 20 лет вместе // <http://telegrafua.com>. – 2013. – 20.03; Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм <http://china.mfa.gov.ua>. – 2013. – 20.03; За невеликий кредит Україна годуватиме Китай 15 років // <http://www.epochtimes.com.ua>. – 2013. – 11.03; Китай надав найбільший обсяг гуманітарної допомоги Україні в 2012 році // <http://www.unn.com.ua>. – 2013. – 25.02; Украина получила кредит от Китая на снижение газовой зависимости от России // <http://www.china-ukraine.org>. – 2012. – 31.12; Україна і Китай поглиблюють співпрацю в галузі сільського господарства // <http://www.aucc.org.ua>. – 2012. – 28.12).*

В. Пальчук, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук. із соц. комунікацій

Український референдум: інструмент народовладдя чи політична технологія?

Останнім часом однією з топ-тем вітчизняних ЗМІ стало питання стосовно можливості вирішення суспільно-політичних питань в Україні за допомогою інституту референдуму. Інформаційні приводи для дискусій оглядачів із цієї проблеми дають різноманітні заяви та ініціативи, які виходять як з боку окремих політиків, так і від політичних партій і громадських організацій. Зокрема, розглядається можливість винесення на всенародне обговорення питань стосовно змін до Конституції, вступу до Митного союзу, надання російській мові статусу другої державної тощо. Серед останніх – ініціативи громадських організацій Харкова й Херсона¹, які наполягають на розпуску Верховної Ради Президентом і погрожують, в іншому випадку, створенням ініціативної групи для проведення всеукраїнського референдуму, на який буде винесено питання

¹ Калініна-Симончук Ю. Ініціатива громадських організацій щодо референдуму зі зміни політичної системи: факти і коментарі. – Резонанс. – № 22. – С. 23–27.

скорочення кількості народних депутатів до 300, запровадження другої палати парламенту – «палати представників регіонів», повного скасування депутатської недоторканності й проведення виборів до Верховної Ради виключно на мажоритарній основі.

Активним лобістом ідеї забезпечення в Україні можливості здійснення референдумів виступає лідер громадської організації «Український вибір» В. Медведчук. Для нього найбільш принциповим питанням є законодавче забезпечення референдумів за народною ініціативою. «Це ключ до всього. Це інструмент для формування громадянського суспільства й механізм, який дасть змогу реалізувати те, про що ми говоримо. Від реформи, що дає шлях до прямої демократії, реальної боротьби з корупцією, вибору вектора економічної інтеграції, вигідного країні, до вирішення проблем на рівні області, міста, села чи селища», – заявив В. Медведчук. За його словами, українці, які розчаровані політиками, близькі до того, щоб осмислити, усвідомити й застосувати на практиці закон про референдум, і саме це стало головним і страстегічним напрямом ідеології громадського руху «Український вибір».

Однак, як пояснив у своєму коментарі щодо нового закону про референдум міністр юстиції України О. Лавринович, застосувати інструмент референдуму для вирішення місцевих проблем не так просто, адже новий закон про референдум не надає механізмів паралельної парламенту законотворчості. Президент не має права виносити закони на референдум. Тому зрозуміло, що паралельне створення законів не є реалістичним: громадяни не створюватимуть кожного дня ініціативні групи й збиратимуть по 3 млн підписів. «Це можуть бути тільки надзвичайно важливі питання для всіх, для всієї України», – зазначив О. Лавринович.

Подібної позиції дотримується член Конституційної Асамблеї, президент Інституту правової політики, экс-міністр юстиції М. Оніщук, який зауважив, що розробка, розгляд та ухвалення виборчих законів є доволі багатоскладовим і процедурно тривалим процесом. На прикладі закону про вибори він пояснив, що предметом регулювання закону одночасно є ряд питань виборчого процесу, починаючи від оголошення виборів, формування виборчих комісій, списків виборців, висунування і реєстрації кандидатів, ведення передвиборної агітації, інформаційного забезпечення і спостереження за виборами та закінчуючи проведенням голосування, встановленням результатів виборів. За словами М. Оніщука, референдна процедура не дає змоги врахувати всю сукупність вищеназваних положень. Крім того, постає питання про змінюваність закону, ухваленого на референдумі, не інакше як самим народом.

Окреслюючи складність такого процесу, М. Оніщук підкреслив, що невідповідно Конституція України визнає єдиним органом законодавчої влади Верховну Раду України (ст. 75).

Свої застереження щодо ініціатив «Українського вибору» висловив директор Центру політико-правових реформ І. Коліушко. За його словами, не

потрібно плутати поняття всенародного й місцевого референдуму. Це дві великі різниці. Великої помилки припускаються ті, хто агітує за закон про всеукраїнський референдум, наводячи приклади місцевих у Швейцарії і Канаді. На місцевий виносять питання, які люди розуміють і можуть свідомо прийняти рішення. Наприклад, громада обирає спосіб вивезення сміття. У демократичних країнах загальнонаціональні референдуми проводяться рідко. На них виносяться значущі питання. Наприклад, європейські країни вирішують геополітичні питання. Чи вступати в ЄС чи НАТО, чи приймати євро як національну валюту, пояснює експерт. Також, на думку І. Коліушка, сьогодні в Україні неможливо провести місцевий референдум, бо нема правових підстав. «У листопаді прийняли закон тільки про всеукраїнський референдум. Ним скасовано попередній Закон України “Про всеукраїнський і місцевий референдуми” від 1991 р. Сьогодні закон про місцевий тільки готують до прийняття. Можливо, його приймуть наступного року», – зазначив він.

Про неможливість проведення місцевих референдумів в Україні говорить і політолог В. Кулик. За словами експерта, нова норма права скасувала попередню, яка давала змогу проводити волевиявлення громадян на місцевому рівні. «Після набрання чинності законом про всеукраїнський референдум фактично було припинено дію попереднього закону, 1991 р. Там же ж передбачено місцевий референдум. І нині в цій ситуації Україна позбавлена права на інститут місцевого референдуму. Необхідно терміново приймати місцевий референдум. Тому що його відсутність фактично загальмовує всю процедуру місцевої демократії», – пояснив політолог.

Що стосується всеукраїнського референдуму, то одним з питань, винесення яких на всенародне обговорення не виключається оглядачами, є наразі вступ України до Митного союзу. На думку лідера «Українського вибору» В. Медведчука, з прийняттям нового закону перший референдум має бути проведений саме з питання вступу України до Митного союзу, щоб «позбавитися від ілюзій про так звану безальтернативність європейського вибору».

Про початок збору підписів за проведення всеукраїнського референдуму щодо вступу України до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном заявила Комуністична партія України. На всенародне обговорення КПУ має намір винести лише одне питання: чи підтримують громадяни України вступ країни до Митного союзу. «Що стосується другого питання – про Євросоюз, то тут рішення за Президентом. Якщо він вважатиме за необхідне поставити громадянам питання про інтеграцію з ЄС – нехай так і буде. Для нас головне, щоб громадяни визначили вектор руху України і висловилися про перспективи членства», – заявив перший секретар ЦК КПУ народний депутат П. Симоненко. За його словами, комуністи закінчать роботу з підготовки до проведення референдуму в липні: «Потім ми будемо чекати рішення Президента щодо дати референдуму». Він має відбутися в останню неділю 50-денного терміну, який починається в момент підписання главою держави відповідного указу.

Варто зазначити при цьому, що включення в список питання про європейські прагнення України зробить проведення альтернативного референдуму неможливим, оскільки, згідно з п. 11 ст. 31 Закону України «Про всеукраїнський референдум», Центральна виборча комісія відмовляє в реєстрації іншим ініціативним групам, які виносять на референдум питання, за змістом або по суті тотожні до питань, які винесені на всеукраїнський референдум уже зареєстрованою ініціативною групою.

Утім, можливість проведення референдуму з питання вступу України до Митного союзу без підписання міжнародних угод заперечує міністр юстиції О. Лавринович. «Необхідні міжнародні угоди, потім парламент повинен внести зміни і відповідні норми в закони й Конституцію. І тільки потім подібні питання винесуть на обговорення. Коли питання ратифікації буде, тоді процедура, яка визначена в Конституції, передбачає, що це має бути винесено на всеукраїнський референдум», – пояснив він.

Упевненості чиновника не поділяє ряд експертів, які вважають можливою реалізацію сценарію проведення всеукраїнського референдуму щодо вступу України до МС за умови, якщо влада сама буде зацікавлена в ньому. Зокрема, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко підкреслив, що реальність проведення референдуму залежить від інтересів Президента України В. Януковича і влади в цілому. «Якщо вони будуть за Митний союз, то референдум з цього питання відбудеться, якщо проти – гальмуватимуть такий референдум», – вважає він. Влада зможе піти на проведення референдуму про приєднання до МС тільки в тому випадку, якщо буде готова до підписання угоди з Росією. «Тоді референдум може стати елементом зовнішньої легітимації, тобто потрібно буде мати підтримку суспільної думки й показати, що народ “за”, що це не просто особистий інтерес Януковича, Азарова чи Арбузова, якщо той до того часу стане Прем’єром. Потрібно показати, що більшість народу підтримує цю ідею. У цьому випадку референдум про МС відбудеться», – пояснив політолог. «Якщо ж В. Янукович буде не зацікавлений у тому, щоб поспішати зі вступом до Митного союзу, тоді він блокуватиме. Не він сам, а Центровиборчком, місцева влада блокуватимуть ініціативу такого референдуму. Але тут вже може бути гра В. Путіна через В. Медведчука або комуністів – ініціювати референдум і таким чином за допомогою громадської думки тиснути на В. Януковича», – припускає В. Фесенко.

В експертному середовищі також прогнозується ймовірна дата проведення такого референдуму. Так, заступник генерального директора Центру ім. О. Разумкова В. Чалий припускає, що референдум щодо вступу України до Митного союзу можуть провести у 2015 р. разом з виборами Президента. Більше того, він переконаний, що вступ до Митного союзу більш реальний, ніж підписання угоди про асоціацію з ЄС. «Я б дав 80 % за Митний союз і 20 % за Євросоюз. Я не бачу іншої мотивації у В. Януковича і його оточення. Може скластися така ситуація, що в обмін на поступки з боку Росії буде прийнято таке

політичне рішення. Тому після прийняття вольового рішення про приєднання до МС можливе підняття питання про проведення референдуму, який з організаційної точки зору простіше сумістити з президентською кампанією», – пояснив свою точку зору експерт.

Аргументовано доповнює такий прогноз В. Фесенко, на думку якого найбільш імовірною є можливість проведення загальнонаціонального референдуму одночасно з президентськими виборами, проте експерт вбачає в цьому більш політтехнологічну мотивацію. «Можна провести той же референдум щодо Митного союзу, щоб мобілізувати російськомовних виборців під час президентських виборів. Це буде додатковий потужний інструмент у мобілізації своїх виборців. У 2013 р. ймовірно безрезультатні спроби організувати референдум, а ось його проведення одночасно з президентськими виборами – це достатньо висока імовірність. Усе залежатиме від кон'юнктури. І це може бути використано як політична технологія», – припустив В. Фесенко.

Різно негативно відреагували на ідею проведення всеукраїнського референдуму щодо вступу до Митного союзу представники опозиційного табору, які не приховують, що перешкоджатимуть таким ініціативам. «Опозиція проведе інформаційну роз'яснювальну кампанію для населення, під час якої розповідь про ризики вступу до Митного союзу», – повідомив заступник голови фракції «Батьківщина» С. Соболев. Більше того, за його словами, сам закон про референдум було прийнято з порушенням Конституції й опозиція будь-якими способами домагатиметься його скасування.

Інше питання, яке обговорюється в експертному середовищі й ЗМІ, стосується можливого утвердження на всеукраїнському референдумі нової редакції Конституції України. Відповідно до нового закону про всеукраїнський референдум, він може проводитися стосовно схвалення нової редакції Конституції, внесення до неї змін, скасування або визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції. Оглядачі не виключають, що охоплене новим законом коло питань було визначено з урахуванням розстановки сил у новому парламенті, у якому партії влади складно набрати необхідні для внесення змін до Конституції 300 голосів. «Є підозра, що цей інструмент (новий закон про референдум. – Ред.) підготовлений насамперед для змін у Конституції. У новому законі особливо детально описано все, що стосується Основного закону», – зазначив директор Центру політико-правових реформ І. Коліушко.

Дискусія з цього питання активізувалася після заяви глави Конституційної Асамблеї, экс-президента України Л. Кравчука про можливість утвердження нової редакції Конституції України шляхом референдуму. Зокрема, не виключає спроби організації референдуму щодо внесення змін до Конституції голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко. «Цей варіант розглядається, і це може бути інструментом тиску на Верховну Раду, спробою легітимізувати конституційні зміни поза парламентом», – стверджує він. Водночас експерт застерігає, що в цьому випадку існує багато

істотних правових суперечностей, оскільки все ж таки процедура внесення змін до Конституції виписана в Основному законі. «Процедуру можна обійти, але це викличе звинувачення в порушенні Конституції як з боку опозиції, так і наших зовнішніх партнерів», – пояснив політолог.

Критичне ставлення до утвердження нової Конституції шляхом референдуму висловив директор Центру політико-правових реформ І. Коліушко. За його словами, встановлюють Конституцію через референдум тоді, коли її не вдається прийняти легітимним шляхом. «Також референдуми проводять для того, щоб продовжити перебування когось при владі. Це прерогатива диктатур. Так робили в нацистській Німеччині, Італії за Беніто Муссоліні чи Білорусі для підтримки режиму Лукашенка», – наголосив експерт. Він переконаний, що з правової точки зору «за будь-які зміни до Конституції треба отримати 300 голосів депутатів. Це – захист Конституції, це – захист країни».

Для проведення референдуму щодо внесення змін до Конституції існують й інші застереження. Одне з них полягає в тому, що офіційного висновку Венеціанської комісії з приводу нового закону про всеукраїнський референдум ще немає. Її секретар Т. Манкерт однозначно заявив, що міняти Конституцію на референдумі неприпустимо. Тобто застосування владою такого інструменту може остаточно зіпсувати її відносини із Заходом, а це навряд чи входить в її інтереси.

Загалом застосування нового закону про референдум у його нинішній редакції експертами вважається небезпечним з огляду на те, що реально організувати й провести його, фактично, здатна лише влада. На цьому, зокрема, наголошують керівник Центру політико-правових реформ І. Коліушко, який вважає, що процедура й умови, виписані в законі, настільки складні, що можуть бути реалізовані лише владою або тими, хто з нею пов'язаний, і голова правління Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна. Широко цитованим ЗМІ стало висловлювання останньої про те, що «сам закон про референдум виписано таким чином, що референдум може проводити, контролювати й рахувати результати лише влада». «Механізми контролю за волевиявленням, підбиттям його підсумків, відсутність порогу явки та багато інших позицій у цьому законі не витримують жодної критики з точки зору загальноvizначаних норм демократії. Цей закон дає змогу цілковитій меншості громадян нав'язати свою волю більшості», – зі свого боку зазначає політичний експерт К. Матвієнко.

Керівник проєктів з питань конституційного права Центру політико-правових реформ Ю. Кириченко, коментуючи питання застосування інституту референдуму, зазначає: «Такий інструмент, як референдум, мусить бути частиною правової системи й повинен обмежуватися закладеними правовими механізмами. У тексті нового закону про всеукраїнський референдум написано, що можна скасувати Конституцію, можна ухвалити нову Конституцію, при цьому немає жодного слова про те, де береться текст нової Конституції, не пе-

редбачено жодного обговорення. Невідомо, звідки може взятися текст Конституції, десь з'являється ініціативна група, приносить текст і його виносять на референдум». Експерт наголошує, що норми цього закону виписано в такий спосіб, що на референдум може бути винесено будь-яке питання, навіть про суверенітет і територіальну цілісність України.

До того ж текст закону виписано в такий спосіб, що всі важелі впливу на те, які питання будуть виноситися на референдум, є лише в Президента й Центральної виборчої комісії. «Це суперечить діючій Конституції, у Президента немає повноважень оцінювати конституційність будь-якого питання. Це компетенція Конституційного Суду», – наголошує експерт. За її словами, закон про всеукраїнський референдум написано так, що народна ініціатива унеможлиблюється, а вплив влади на організацію, проведення, голосування під час референдуму посилюється. До того ж результат референдуму не можна буде оскаржити у жодному суді. «Ні партії ні громадянське суспільство не мають можливості контролювати проведення референдуму. А оскаржити результат – неможливо», – зауважує Ю. Кириченко.

Апелюючи до висловлених аргументів, в опозиції стверджують, що сенс ухвалення нового закону про референдум полягає в можливості для влади легітимізувати те, що їй потрібно. І що серед таких потреб можуть виявитися як поправки до Конституції, так і зближення із Митним союзом.

Отже, з набранням чинності новим Законом України «Про всеукраїнський референдум» в Україні склалися нові правові реалії. Як стверджують більшість експертів, проведення референдуму та імплементація його результатів, якщо того захоче влада, практично не матимуть перешкод. Відповідно до ст. 14 Закону, суб'єктом призначення (проголошення) всеукраїнського референдуму є Президент України і Верховна Рада України, а результати народного волевиявлення – обов'язкові для виконання. Новий Закон значно спрощує процедуру імплементації прийнятих під час опитування рішень і виключає участь парламенту в цьому питанні. Це означає, що влада фактично отримала інструмент вирішення важливих для себе питань без участі Верховної Ради, а в разі необхідності – механізм тиску на неї. У цьому контексті член Конституційної Асамблеї І. Коліушко зауважує, що зазначений Закон змінює правила гри. «Після появи Закону, в обхід Верховної Ради, будь-яке положення чи будь-яке конституційне питання може бути винесено на референдум. Причому все, що схвалено, одразу ж набирає чинності. А це, у свою чергу, суперечить чинній Конституції», – зазначив він.

Підтримує думку свого колеги експерт Центру політико-правових реформ Ю. Кириченко. Проте вона вказує на правові колізії, які можуть виникнути в результаті дії зазначеного Закону. «...Завдяки новому Закону всі повноваження парламенту нівелюються. А перекладаються на референдум. Будь-які закони тепер можуть прийматися в обхід Верховної Ради. Цей Закон має небезпеки для всього українського законодавства. Якщо через референдум

відмінити якийсь закон, то відновлюється попередня його редакція. Так само можна відмінити Конституцію, яка діє сьогодні за редакцією 1996 р. Виходить, завдяки референдуму можна повернутися до Конституції УРСР», – додала експерт.

У зв'язку з цим ряд експертів розглядає референдум у сучасних українських реаліях виключно як політтехнологію. Зокрема, голова правління компанії «Український соціомітр» С. Таран переконаний, що ініціативи з проведення референдуму – влади чи політичних сил, які з нею пов'язані – слід розглядати виключно як політичну технологію, у якій влада може бути зацікавлена, зважаючи на президентські вибори 2015 р. «Коли стане остаточно зрозуміло, що в економіці, у боротьбі з корупцією – повний провал, влада може піти шляхом розколу суспільства темами мови чи Митного союзу і винести їх на референдум», – пояснив він. Перший крок до апробації цієї політтехнології відбувся під час ухвалення парламентом закону про мови, і подібні питання знову можуть виникнути. «Для того щоб зіграти на емоційних почуттях людей, відволікти їх від нагальніших проблем економіки і соціального захисту. За логікою політтехнологів влади, коли суспільство розколеться, влада підіграє тій частині, яка підтримує В. Януковича, і на тлі цієї загальної мобілізації він сподівається знову отримати крісло Президента», – передбачає політолог.

При цьому перспектива проведення референдуму розглядається оглядачами як цілком реальна. Зокрема, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко вважає можливим проведення референдуму 2015 р. разом з президентськими виборами. На думку ж директора Центру політико-правових реформ І. Коліушка, влада може вдатися до проведення всеукраїнського референдуму вже влітку цього року. Поки що Партія регіонів не може визначитися, чого саме стосуватиметься питання референдуму, зазначає експерт. «Можливо, він стосуватиметься вступу до Митного союзу чи російської мови (як другої державної). Чи якихось соціальних змін, які будуть привабливі для людей. Візьмуть щось простеньке, аби легітимізувати новий закон про референдум і подивитися, як він працює», – додає І. Коліушко. На його думку, владі потрібен цей механізм для президентських виборів. Проте вперше використовувати його напередодні перегонів бояться. «Хочуть відпрацювати механізм, а не тримати цю зброю не випробуваною», – зазначає експерт.

Підсилює цю думку заява Голови парламенту В. Рибака, який сказав, що в разі, коли Конституційна Асамблея не зможе домовитися з питань, що стосуються функціонування мов в Україні і статусу російської мови, це питання варто винести на референдум. «Є імовірність, що мовне питання в Україні може бути вирішено на референдумі. Але люди повинні знати, про що саме йдеться. Можливо, навіть буде внесено зміни до Конституції 1996 р. Необхідно, аби за стіл сідали вчені, фахівці, громадські організації і шукали порозуміння. Якщо ні – мовне питання треба виносити на референдум», – зазначив він.

Про те, що сценарій проведення референдуму розглядається владою серйозно, говорить також активізація розробки й затвердження нормативно-правових документів щодо його проведення. Громадський рух «Спільна справа» в соціальних мережах широко поширює інформацію про затвердження Кабінетом Міністрів України нормативно-правових актів на виконання Закону України «Про всеукраїнський референдум» і встановлення порядку фінансування діяльності комісій. Зокрема, КМУ прийняв такі нормативні акти, що регулюють проведення референдуму, як Постанову Кабінету Міністрів України від 16.01.2013 р. № 16 «Деякі питання забезпечення підготовки і проведення всеукраїнського референдуму»; Постанову від 13.02.2013 р. № 105 «Про затвердження Порядку розподілу, перерахування, обліку надходження та використання бюджетних коштів, а також повернення невикористаних коштів, виділених для підготовки і проведення всеукраїнського референдуму»; Постанову від 20.02.2013 р. № 123 «Про порядок і розміри відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю або майну члена окружної, дільничної комісії референдуму у зв'язку з виконанням обов'язків члена комісії референдуму, у тому числі витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків члена комісії». КМУ також вніс до Верховної Ради проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення у відповідність із Законом України «Про всеукраїнський референдум»).

Як відомо, Центральна виборча комісія схвалила зразки документів щодо проведення всеукраїнського референдуму. Таку інформацію розміщено на сайті ЦВК. На виконання Закону України «Про всеукраїнський референдум» ЦВК затвердила Порядок передачі комісіям з всеукраїнського референдуму бюлетенів для голосування на всеукраїнському референдумі в територіальних округах, а також встановила форми ряду документів, необхідних для його реалізації. Зокрема, акта прийому-передачі бюлетенів для голосування на всеукраїнському референдумі в територіальному окрузі від підприємства-виготовлювача комісії, реєстру прийому-передачі бюлетенів для голосування для транспортування до місцезнаходження окружної комісії, протоколу про прийняття окружною комісією бюлетенів для голосування від ЦВК, протоколу окружної комісії з всеукраїнського референдуму про передачу дільничним комісіям з всеукраїнського референдуму бюлетенів для голосування тощо.

Громадський рух «Спільна Справа» в соціальних мережах також широко поширює інформацію про те, що ЦВК прийняла такі документи: Постанова № 24 від 07.02.2013 р. «Про форми свідоцтва, про реєстрацію ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою та посвідчення члена ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», № 25 «Про форму підписного листа підписів громадян України під вимогою про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», № 26 «Про форму протоколу ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціати-

вою про підсумки збору підписів під вимогою про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», № 27 «Про зразки та опис вивісок окружної комісії з всеукраїнського референдуму та дільничних комісій з всеукраїнського референдуму звичайного, спеціального та зарубіжного ділянок», № 36 «Про форми списків учасників референдуму на дільницях референдуму та актів про їх передачу комісіям з референдуму», № 37 «Про форми іменних запрошень учасникам всеукраїнського референдуму».

На тому, що влада веде підготовку до референдуму, наголошують представники опозиційних партій. Так, лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок зазначає, що протягом останніх днів по всій Україні обласні державні адміністрації почали отримувати офіційні листи від влади щодо підготовки проведення референдуму. «Підготовка до референдуму відбувається в усіх областях, не зважаючи на те, що наразі немає будь-яких ініціаторів референдуму, невідомо, щоб хтось пропонував певні питання, немає рішення ЦВК про початок процедури, не існує підписних листів. Але влада вже дала вказівку облдержадміністраціям забезпечити проведення референдуму – шукати приміщення, збирати “надійних” людей до лічильних комісій. Ці таємні дії влади є незаконними», – підсумував він.

Очевидним стає також те, що для вирішення політичної кризи, яка склалася в українському парламенті, влада може вдатися до вже апробованого сценарію організації референдуму за зразком 2000 р. Такі висновки дедалі активніше підтверджуються коментарями представників Партії регіонів. Так, М. Чечетов заявив: «Головним стимулятором референдуму є деструктивна робота опозиції». У свою чергу Г. Герман у коментарях ЗМІ додала, що якщо опозиція не хоче працювати, отже, люди на референдумі скажуть своє слово, парламент треба скорочувати, переходити на мажоритарну систему й працювати з тими, хто хоче в парламенті працювати.

Глава фракції Партії регіонів О. Єфремов дедалі активніше висловлюється за розпуск діючої Верховної Ради й проведення виборів на мажоритарній основі. Шлях до здійснення таких намірів провладна партія бачить у використанні інструменту референдуму, який, на їхнє переконання, є єдиним законним виходом із парламентської кризи. «Мені здається, що в цій ситуації взагалі-то треба звернутися до народу й запитати, влаштовує вас такий парламент чи ні. І, можливо, нам треба вибирати не хуліганів за партійними списками, які представлені та які бігають тут по залу, а обирати за мажоритарними округами людей і депутатів, які були б підзвітні своїм виборцям і працювали як депутати у ВР», – заявив О. Єфремов.

Вирішити політичну кризу в парламенті шляхом його розпуску та проведення нових виборів Партія регіонів категорично проти. За їхнім твердженням, перевибори не підтримуються населенням і потребують «колосальних витрат». При цьому референдум значно дешевше, ніж проведення виборів. Водночас деякі експерти виступають категорично проти вирішення парламентської кризи за допомогою проведення референдуму, особливо його час-

тини, що стосується зміни системи виборів до Верховної Ради України на мажоритарну основу. Як заявила голова правління Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна, це означатиме кінець демократії в Україні. До того ж вона переконана, що більшість українців проігнорує референдум у випадку його ініціювання. «Тема виборчої системи для обрання Верховної Ради їм (українцям) не є цікавою. Найбільше цікавить те, що стосується повсякденного життя. До прикладу, пенсійна реформа», – зауважує вона.

Підсумовуючи, можна констатувати, що ідея проведення референдуму в Україні на сьогодні неоднозначно сприймається експертами й політиками. Незважаючи на суспільну потребу в такому інституті народного волевиявлення в умовах українських реалій залишаються ризики спроби його використання як технології для досягнення власних цілей окремими політиками й політичними силами (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел: РБК-Україна (<http://www.rbc.ua>); Экономические известия (<http://news.eizvestia.com>); Ревізор (<http://revizor.ua/news>); BBC Україна (<http://www.bbc.co.uk>); Центр прикладних політичних досліджень (<http://penta.org.ua>); Gazeta.ua (<http://gazeta.ua/ru/articles>); ТВі (<http://tvi.ua/new>); Громадський рух «Спільна справа» (www.spilnasprava.com); Українська правда (<http://www.pravda.com.ua>).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Перспективи цінової динаміки міжнародних ринків нафти і газу та їх вплив на ситуацію в газовій сфері України

1. Ретроспективний аналіз розвитку світового нафтового ринку

Динаміка цін на нафту на світовому ринку традиційно входить до переліку провідних тем іноземних та вітчизняних ЗМІ. Така увага до зазначеної тематики обумовлена рядом причин. Насамперед, нафта являє собою універсальний вид промислової сировини, що використовується для виробництва надзвичайно широкого спектра пально-мастильних матеріалів і хімічних продуктів (включаючи фармацевтичні). Тому виключна роль нафти в сучасній промисловості обумовила величезний попит на неї в масштабах світової економіки. У результаті нафта виконує унікальну роль у товарному забезпеченні

міжнародного грошового обігу, є надзвичайно ліквідним товаром. У свою чергу висока ліквідність нафти на товарних ринках призвела до перетворення контрактів на купівлю-продаж нафти на інструмент міжнародних фондових ринків. В епоху глобалізації фінансових відносин угоди на купівлю-продаж нафти стали важливим інструментом у процесі функціонування саме світового спекулятивного капіталу.

Зазначені вище процеси й обумовили специфіку сучасного механізму формування цін на нафту на світовому ринку. Специфіка цього механізму полягає в тому, що ціна нафти на світовому ринку формується як під впливом прямих зв'язків, пов'язаних з попитом на цей товар і його пропозицією, так і під впливом зворотних зв'язків фінансово-спекулятивного характеру. У першому випадку йдеться про реальний попит на нафту, а у другому – про, так би мовити, фіктивний, тобто спекулятивний.

Масштаби реального світового попиту на нафту залежать, насамперед, від рівня ділової активності в основних макрорегіонах її споживання: у Північній Америці (США, Канаді), Європі (країни Європейського Союзу) і Східній Азії (Китай, Японії та ін.). Причому реальний попит на нафту змінюється за сезонами протягом року: зимове зростання попиту на нафту обумовлене значним збільшенням обсягів її використання в енергетиці та житлово-комунальному господарстві в цей період, а влітку попит на нафту зростає через збільшення обсягів споживання пально-мастильних матеріалів під час сезону відпусток. Узагалі реальний попит на нафту, як на виробничу сировину, забезпечує в цілому достатню прибутковість бізнесу у сфері нафто-видобутку та нафтопереробки.

Утім, як зазначалося вище, поряд з формуванням цін на нафту як на сировинний товар на світовому ринку працює й механізм формування цін на нафту як на своєрідний фінансовий інструмент. На міжнародних фондових біржах торгуються контракти на право придбання певних партій нафти в певні періоди часу, які являють собою так звані похідні цінні папери (деривати). Специфіка зазначених угод-дериватів полягає в тому, що вони, як правило, зовсім не трансформуються в реальні, тим більше, регулярні поставки нафти її покупцям, а являють собою лише право придбати чи продати певні партії нафти, які покупці опціонів (дериватів) можуть і не реалізувати на практиці, якщо їм це вигідно. Механізм цієї торгівлі правами (цінними паперами) на придбання нафти має суто спекулятивний характер і побудований таким чином, що дає змогу накручувати ціну на нафту за рахунок виключно фінансових операцій.

У результаті розкручування механізму такого суто фіктивного попиту ціна на нафту надзвичайно сильно «відривається» від своєї матеріальної основи у формі виробничих витрат плюс нормального ринкового прибутку та набирає яскраво вираженого спекулятивного характеру. Саме впевненість учасників ринку в тому, що вони зможуть легко і з певним прибутком трансформувати

свої контракти (цінні папери, деривати) у гроші чи, у разі необхідності, у реальний товар, підштовхує ціни на нафту вгору.

Роздмухуванню на фондових біржах спекулятивних нафтових «пухирів» сприяє й те, що протягом останніх десятиріч світовий ринок реальних і фіктивних (у формі дериватів) контрактів на купівлю-продаж нафти виконує функції товарного забезпечення для основної світової валюти – долара США. На світовому ринку навіть сформувалась певна зворотна залежність між ціною американського долара та ціною нафти, яка має такий вигляд: сильний долар США – дешева нафта, слабкий долар – дорога нафта. Надзвичайно наочно ця залежність проявилась під час глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., коли дуже високий ступінь невизначеності щодо подальшого перебігу подій на світовому ринку й тимчасовий, але доволі гострий дефіцит доларів США у сфері міжнародних розрахунків призвів до стрімкого, майже чотирикратного обвалу цін на нафту. Можна також згадати, що світова нафтова промисловість, ще до останнього цінового обвалу, у другій половині 90-х років минулого століття вже пережила період низьких світових цін на нафту й при цьому не припиняла свого функціонування.

Таким чином, наведене демонструє, і на цьому наголошує багато експертів, що нинішні світові ціни на нафту значною мірою мають спекулятивний характер й у кілька разів перевищують рівень так званої «справедливої ціни», яка передбачає компенсацію нафтовидобувним підприємствам виробничих витрат плюс нормальний ринковий прибуток (а не надприбуток). Питання надприбутковості нафтового бізнесу не є об'єктом цього дослідження, тому обмежимося констатацією зазначеної специфіки механізму ціноутворення на світовому нафтовому ринку, якого цілком достатньо для подальшого аналізу. Утім, до цін на нафту й нафтопродукти нині прив'язано ціни й на деякі інші енергоносії, насамперед на природний газ, що продається на ринку за довготерміновими контрактами. Крім того, у ціну нафтопродуктів включають податки. Причому частка податків у ціні нафтопродуктів у розвинутих країнах, насамперед європейських, вища, ніж у пострадянських країнах, включаючи й Україну.

Зазначені залежності між цінами на нафту й нафтопродукти у Європі та цінами на природний газ за довготерміновими контрактами нині постійно відчуває на собі українська економіка. Адже ціна на російський газ, що постачається в Україну за довготерміновим контрактом 2009 р. з дев'ятимісячним лагом запізнення, прив'язана до ціни нафтопродуктів у Європі. Тобто в ціну російського природного газу для України, яка певною мірою є похідною від європейської ціни нафтопродуктів, крім реальної вартості нафти, фактично включено прибутки біржових спекулянтів і високі європейські податки на нафтопродукти. Саме ці, не виробничі за своєю природою надбавки в контрактній ціні російського природного газу, що постачається за довготерміновими контрактами, роблять його таким дорогим для багатьох європейських споживачів, і особливо для України.

Утім, останнім часом на європейському газовому ринку відбуваються значні зміни в механізмах формування цін на газ. Ідеться про великі обсяги скрапленого природного газу (СПГ), що надходить на європейський ринок з Близького й Середнього Сходу та продається за спотовими (короткотерміновими) контрактами. За цими контрактами ціна такого газу визначається відповідно до фактичного співвідношення попиту на нього та його пропозиції в певний період часу. Причому частка газу, що торгується за спотовими контрактами, на європейському ринку зростає, тоді як частка газу, що постачається споживачам за довготерміновими контрактами, насамперед це стосується контрактів російського «Газпрому», скорочується. Скорочення ринкової частки газу, що продається за довготерміновими контрактами, стимулює зниження цін на нього незалежно від цін на нафту й нафтопродукти, що є базою для визначення ціни газу за довготерміновими контрактами. У ЗМІ неодноразово повідомлялося, що «Газпром» останнім часом змушений був іти на зниження ціни на газ за довготерміновими контрактами для європейських споживачів через конкуренцію з боку продавців спотового газу.

На жаль, Україна поки імпортує газ за довготерміновим контрактом з «Газпромом», де його ціна фактично залежить від рівня світових цін на нафту. Адже Українська держава поки не має джерел газу, якими можна було б замінити поставки від «Газпрому».

Утім, хоча нині роль світових цін на нафту як базу для визначення цін на природний газ за довготерміновими контрактами й зменшилась, але ціна нафти на міжнародних ринках і надалі залишається важливим індикатором, що впливає на процес формування цін на різні енергоносії. Адже коли, наприклад, для виробництва електроенергії можна використати різні види первинних енергоносіїв, таких як нафта (мазут), газ чи вугілля, зацікавлені особи й організації, порівнюючи фактичні та прогнозовані на майбутнє ціни на означені первинні енергоносії, роблять розрахунки економічної ефективності їх застосування та ухвалюють рішення щодо використання тих чи інших первинних енергоносіїв для виробництва електроенергії.

В Україні нині ж оцінка перспективної динаміки світових цін на нафту необхідна не лише для прогнозу цін на імпортовані нафтопродукти й встановлення індикативних цін під час продажу на аукціонах нафти вітчизняного видобутку, а й для прогнозу цін на природний газ, що імпортується з Росії за довготерміновим контрактом. Причому прогнозування перспективної динаміки цін на нафту має як короткотерміновий, так і довготерміновий аспекти. Принципова відмінність у техніці складання таких прогнозів полягає у тому, що протягом короткого періоду часу (один-два роки) неможливі радикальні та широкомасштабні зміни в технології видобутку нафти. Тобто протягом одного-двох років собівартість видобутку значних обсягів нафти, принаймні у межах великих регіонів, істотно не змінюватиметься. А це означає, що ціна

нафти залежатиме переважно від коливань попиту, у тому числі й спекулятивного.

Так, при короткостроковому прогнозуванні динаміки цін на нафту слід брати до уваги, наприклад, імовірність значних політичних змін чи навіть військових конфліктів у регіонах нафтовидобутку. Щоправда, вплив деяких вельми потужних, але суто випадкових за своєю природою чинників поточного формування цін на нафту дуже часто передбачити майже неможливо. Ідеться, зокрема, про великі технологічні аварії, як, наприклад, великомасштабний витік нафти на морській платформі British Petroleum у Мексиканській затоці, що стався кілька років тому, або природні катаклізми (землетруси, цунамі, великі повені тощо), що впливають на рівень ділової активності різних спільнот, а відтак – і на обсяги споживання нафти й нафтопродуктів. Як правило, вплив згадуваних вище чинників на формування динаміки нафтових цін враховується в подальших короткотермінових прогнозах вже після того, як певна подія відбулась. Утім, подібні сплески цін на нафту хоча й можуть бути доволі істотними, але їх вплив має, в основному, короткотерміновий характер. Деякі короткотермінові чинники формування цін на нафту, як, наприклад, холодні зими, прогнозуються дещо краще. Однак і в цьому випадку передбачити таку подію, як правило, вдається незадовго до її початку та й то з доволі значним ступенем імовірності.

У цілому в короткотермінових прогнозах нафтових цін екстраполяція на майбутнє поточних тенденцій кон'юнктури нафтового ринку доволі часто виявляється вельми надійним методичним прийомом прогнозування. Винятки становлять типово випадкові чинники, як ті, що наводилися вище, або ж якісно нові чинники, що мають масштабний, іноді революційний характер впливу, особливо на початку своєї дії. В останньому випадку доволі часто йдеться про початкові стадії широкого практичного застосування тих чи тих інновацій.

Що ж стосується довготермінових прогнозів, то в цьому випадку на динаміку нафтових цін впливатиме, в основному, якісно інший спектр факторів, ніж у випадку короткострокового прогнозування. Ідеться, зокрема, про запровадження у виробництво доволі радикальних інновацій технологічного характеру, а також геополітичних і гео економічних чинників міжнародного характеру.

Причому оскільки в реальному житті ключові фактори формування нафтових цін взаємопов'язані, то, відповідно, регулярно переглядаються й коротко- та довготермінові прогнози кон'юнктури нафтових ринків, що їх складають урядові структури різних країн, провідні національні та міжнародні спеціалізовані організації, великі нафтогазові корпорації. Водночас складність і мінливість сучасної економічної та політичної ситуації у світі впливає на зміст і параметри прогнозів кон'юнктури нафтового ринку та регулярність їх перегляду й поновлення.

Однак зробити якісні прогнози динаміки нафтових цін можна лише на підставі певного ретроспективного аналізу кон'юнктури міжнародних нафтових ринків. При цьому насамперед треба наголосити, що наприкінці минулого – на початку поточного століття світові ціни на нафту зазнали значних коливань. Так, починаючи з 1986 й до 2002 р., ціна 1 бареля нафти коливалася в межах 20 дол. 90-ті ж роки минулого століття характеризувалися зниженням цін на нафту марки Brent до мінімальних позначок – близько 9 дол. США за 1 барель нафти. Після кризи 1997–1998 рр. нафтові ціни почали стрімко зростати на тлі здешевлення американського долара. І у 2008 р. ціна 1 бареля нафти марки Brent сягнула 146 дол. США, а потім під впливом глобальної фінансово-економічної кризи впала до 35 дол. Згодом нафтові ціни знову почали зростати. У 2010 р. середня ціна нафти на світових товарних біржах становила близько 80 дол. за барель. Як наголошують оглядачі спеціалізованих видань, останні два роки ціни на нафту зазначеної марки коливаються біля позначки 110 дол. за барель.

Ціна нафти на світовому ринку протягом двох останніх років формувалася під впливом ряду таких факторів. Насамперед це поновлення світової економіки після глобальної кризи 2008–2009 рр. І хоча повідомлення про боргові та інші економічні проблеми країн Європейського Союзу й не сприяли зростанню попиту на нафту, однак їх негативний вплив на ринок з надлишком був компенсований позитивними новинами про розвиток китайської економіки. Тому в цілому дані про зростання світової економіки сприяли зростанню цін на нафту на міжнародних ринках. Цей процес посилювався завдяки відомостям про обсяги емісії основної розрахункової валюти в угодах на купівлю-продаж нафти на міжнародних ринках американського долара, що її здійснювала Федеральна резервна система США. Саме ці два глобальні чинники – зростання світової економіки та емісія долара США – очевидно, і були тими базовими чинниками, що обумовили в останні два роки коливання ціни нафти марки Brent біля позначки 110 дол. за барель.

Що ж стосується політичних чинників, як, наприклад, масові виступи населення та дестабілізація соціально-політичної ситуації в ряді арабських країн, особливо в Лівії, то вони хоч і сприяли доволі стрімкому підвищенню цін на нафту в окремі періоди, однак їх вплив у цілому був вельми короткотривалим. Так, у 2011 р. ціна нафти марки Brent коливалася в діапазоні від 92,37 до 127,02 дол. за барель, зазначають експерти The Wall Street Journal. Ринок відгукувався на скорочення поставок лівійської нафти й наступне їх поновлення, на протестні виступи в Північній Африці й на Близькому Сході, зниження рейтингу США та тривалу кризу суверенного боргу в єврозоні.

Перманентний, хоча в цілому вельми незначний вплив на динаміку світових нафтових цін мають повідомлення щодо подій навколо іранської ядерної програми. Через наростання дипломатичної напруженості між Заходом та Іраном із приводу ядерної програми Тегерана в учасників ринку періодично ви-

никають побоювання з приводу можливого закриття Ормузької протоки, найважливішого каналу нафтових поставок на міжнародні ринки. Одних лише чуток про те, що Іран перекриє цю протоку, свого часу було достатньо, щоб ціни на нафту на міжнародних біржах за кілька хвилин підскочили на 3 %, коментував ситуацію The Wall Street Journal. Однак коли чутки не підтвердились, нафтові ціни знову знизились.

Наприкінці січня поточного року ЗМІ повідомили, що Іран припинив продаж нафти і газу всім 27 країнам-членам Європейського Союзу (ЄС). За словами офіційного представника Міністерства нафти Ірану Алі Нікзад Рахбара, ці обмеження будуть діяти доти, доки країни ЄС не переглянуть свою політику стосовно Ірану. Іранські ЗМІ зазначають, що припинення експорту нафти і газу стало кроком у відповідь Тегерана на нафтові й газові санкції, прийняті США та європейськими країнами проти Ірану. Заборона на імпорт у країни ЄС нафти і газу з Ірану діє з липня 2012 р. Торік Тегеран припинив експорт енергоносіїв у Великобританію і Францію, а тепер поширив це рішення на всі країни Євросоюзу.

Утім, до якихось значних цінових потрясінь на нафтовому ринку це повідомлення не призвело. Мабуть, тому що учасники ринку вже звикли й до більш сенсаційних і загрозливих для міжнародних нафтових ринків повідомлень з Ірану. Тим більше що усім добре відомо, що на різноманітних чутках заробляють біржові спекулянти. Крім того, пропозиція нафти на європейському ринку цілком достатня й без поставок цієї сировини з Ірану, а іранська нафта без особливих проблем продається, наприклад, у країнах Азії. Мабуть, тому з перелічених вище причин світовий нафтовий ринок і технічно, і ментально вже адаптувався до доволі частих і, на перший погляд, вельми загрозливих повідомлень з Ірану. Однак оскільки ці повідомлення не призводять до якихось реальних катаклізмів, то й реакція ринку на них доволі млява.

У цілому новітня історія показує, що політичні чинники повинні бути надзвичайно потужними й діяти протягом вельми значного періоду, щоб їх вплив на динаміку цін на світовому нафтовому ринку мав довготерміновий характер. До подій такого рангу відносились арабське ембарго на поставки нафти до США та деяких інших розвинутих країн у 1973 р., іранська революція 1979 р., ірано-іракська війна, військова операція «Буря в пустелі» тощо. Поки нічого такого у світі не очікується. Тому й відомості політичного характеру останнім часом мають на динаміку світових нафтових цін лише короткотерміновий вплив.

Не виключено, що найближчим часом ньюсмейкером на світовому нафтовому ринку стане Венесуела. На цій підставі можна очікувати доволі істотних, але короткотермінових коливань нафтових цін на міжнародних товарних біржах. Узагалі, треба наголосити, що щоденні коливання нафтових цін у межах 1 % – це буденне явище міжнародної біржової торгівлі. Причому динаміка різних сортів нафти, різних нафтових сумішей в один і той самий день може

мати різний напрям руху. Наприклад, повідомлення Міністерства енергетики США про значне збільшення запасів сировини на оптових складах у цій країні призвело до того, що ціна квітневих ф'ючерсних контрактів на північноморську нафтову суміш марки Brent Crude Oil 6 березня 2013 р. при завершенні торгів на біржі у Лондоні знизилась на 0,55 дол. (тобто на 0,5 %) – до 111,06 дол. за барель. Ціна ж нафтового «кошика» ОПЕК (OPEC Reference basket of crudes) у цей самий день зросла на 0,6 % – до 107,64 дол. за барель зі 106,99 дол. за барель у попередній торговий день.

Тому для обґрунтованого прогнозування перспективної динаміки цін на нафту потрібно поєднати їх ретроспективний аналіз за кілька років з дослідженням основних факторів, що можуть різною мірою впливати на зміну кон'юнктури світового нафтового ринку в майбутньому. При цьому знову ж таки треба розрізнити чинники, що впливатимуть на зміну динаміки нафтових цін у короткотерміновій і довготерміновій перспективі.

Проведений аналіз показав, що в ретроспективі на динаміку цін на світовому нафтовому ринку впливав ряд таких факторів: коливання обсягів попиту, зміни у виробничих технологіях нафтової промисловості та обсяги емісії долара США не лише як світової резервної валюти, а й головного засобу платежу в міжнародних угодах на нафтовому ринку.

Так, крах світової соціалістичної системи й, особливо, розпад СРСР сприяли обмеженню попиту на сиру нафту у світі. Водночас пропозиція нафти на світовому ринку продовжувала бути доволі значною. До того ж у цей період спостерігався вельми помітний прогрес у технологіях видобутку й переробки нафти, що, у свою чергу, сприяло нарощуванню пропозиції нафти та нафтопродуктів у світі. Зазначені процеси відбувалися на тлі зростаючих обсягів емісії долара США, хоча реальні обсяги цієї емісії для багатьох учасників світового нафтового ринку, мабуть, залишалися невідомими. Це було однією з вагомих причин високої ціни долара США як фінансового інструменту. До того ж міжнародний спекулятивний капітал у цей період мав, крім нафтового ринку, доволі багато потенційно вигідніших напрямів інвестування.

Наслідком перелічених вище процесів був більш-менш усталений тренд до зниження світових цін на нафту. Саме в 90-ті роки минулого століття вони перебували на найнижчих позначках за останні 25–30 років. Утім, спочатку фінансова криза 1997–1998 рр., що охопила насамперед ряд країн Азії та колишнього СРСР, потім ряд військово-політичних конфліктів за участі великих нафтовидобувних країн Перської затоки, крах кількох спекулятивних «бульбашок» на міжнародних фінансових ринках і, нарешті, політика «слабкого» долара, яку з початку 2000-х років почала відверто проводити Федеральна резервна система (ФРС) США, – усі ці чинники урешті-решт обумовили доволі усталений процес зростання цін на нафту (і здешевлення долара США!). У цьому глобальному процесі розвитку світового нафтового ринку фінансова криза 2008–2009 рр., по суті, лише тимчасово привела до падіння міжнарод-

них цін на нафту. Адже в подальшому саме поновлення світової економіки забезпечило зростання світових цін на нафту та подальше їх підтримання на вельми високому рівні протягом двох-трьох останніх років. Так, середньорічна ціна нафти марки Brent уже другий рік поспіль демонструє рекордні значення: у 2011 р. вона становила 111,26 дол./бар., а у 2012 р. – 111,50 дол./бар. (згідно з деякими іншими даними – 111,7 дол./бар.).

2. Прогнози кон'юнктури світового нафтового ринку

Водночас оглядачі спеціалізованих видань наголошують, що нині у світовій енергетиці переглядаються прогнози на найближчі десятиліття. Спад, який прийшов на зміну індустріалізації в країнах, що розвиваються, «сланцева революція» у США, розвиток нових технологій видобутку вуглеводнів, поява нових гравців на міжнародних ринках енергоносіїв – усі ці фактори змінюють співвідношення сил на світовому ринку взагалі і на світовому нафтовому ринку зокрема.

Однак базовими факторами, що визначатимуть перспективну динаміку цін на світовому нафтовому ринку, будуть насамперед зміни технологічного характеру. Насамперед ідеться про розвиток технологій видобутку так званої нетрадиційної нафти, зокрема сланцевої нафти. Утім, цей чинник, на думку багатьох експертів, істотно впливатиме на кон'юнктуру світового нафтового ринку в більш віддаленій перспективі. На найближчі роки вагоміший вплив на цей ринок справлятиме інерція розвитку сучасних міжнародних економічних процесів, військово-політична ситуація у світі та динаміка глобальних фінансових ринків. У цілому ж експерти прогнозують поступове зниження ціни на нафту на світових ринках на найближчі два-три роки. Щоправда, при цьому під впливом різних дестабілізуючих факторів можливі короточасні доволі різкі коливання цін. Так, за прогнозом експертів Bank of America, нафта марки Brent у 2013–2015 рр. буде торгуватися в діапазоні 100–130 дол., з можливими стрибками ціни до 140 дол. за барель. Така динаміка пов'язана зі зростанням виробничих витрат нафтової галузі, збільшенням бюджетних потреб країн ОПЕК, а також з тим, що ФРС буде зберігати поточні обсяги викупу державних облігацій у рамках програми стимулювання. Згідно з дослідженнями датського Saxo Bank, ціни на нафту у 2013 р. продовжать рухатися в діапазоні 90–125 дол. за барель. За оцінками експертів цього банку, середня вартість нафти марки Brent поточного року становитиме 111 дол. США за барель. Хоча, за прогнозами Citybank, вартість нафти у 2013 р. на міжнародних ринках може опуститися й до 80 дол. за барель.

Деякі електронні ЗМІ повідомляють, що аналітики Citigroup очікують зниження цін на нафту до 95 дол. за барель до кінця 2013 р., що, імовірно, послабить російський рубль. Водночас оглядачі інших ЗМІ звернули увагу, що в лютому поточного року ОПЕК і Адміністрація енергетичної інформації США

(US Energy Information Administration – EIA), яка є підрозділом Міністерства енергетики США, підвищили прогнози попиту на нафту у світі на поточний рік, що стало ще одним свідомством на користь поліпшення фундаментальних показників цього ринку. В EIA також підвищили прогноз цін на марку Brent на найближчі два роки. Так, на думку аналітиків головного енергетичного відомства США, у 2013 р. середньорічна ціна нафти Brent становитиме 109,33 дол./барель, а у 2014 р. – 100,75 дол./барель. Підкреслимо, що місяцем раніше (тобто у січні) американські експерти оцінювали середньорічне значення ціни нафти Brent в 105 дол./барель у 2013 р. і в 99 дол./барель. у 2014 р.

Утім, свій прогноз середньої ціни на нафту у 2013 р. дещо знизив Світовий банк: зі 105,8 до 102 дол./барель, що майже на 3 % нижче, ніж у 2012 р. Згідно з прогнозом цієї міжнародної організації, на рівні 102 дол./барель ціна на нафту збережеться до кінця 2014 р. Достеменно зауважимо, що Світовий банк прогнозує 2013 р. незначне зниження цін на більшість сировинних товарів. Ризики, які можуть привести до зниження цін нижче прогнозних, на думку фахівців Світового банку, не великі. При цьому існують фактори, які можуть обумовити зростання цін вище за прогноз, і до них в основному належать порушення поставок нафти на ринок. Проте ціни на нафту, швидше за все, будуть обмежені рівнем близько 120 дол. за барель через обмеження попиту, зумовлені високим рівнем цін, а також з урахуванням оголошеного відкриття стратегічних резервів нафти у Франції, Великій Британії та США. Таким чином, будь-яке перевищення межі у 120 дол./барель, найімовірніше, буде нетривалим.

Доволі високий рівень світових цін на нафту значною мірою пов'язаний з тим, що споживання нафти в країнах, що не входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), стабільно залишається високим. У більшості великих країн, що розвиваються, споживання нафти у 2012 р. зросло й, згідно з прогнозами, продовжить зростати у 2013 р. Наприклад, у Китаї споживання нафти, згідно з оцінками, зросте у 2013 р. на 4 %, при цьому аналогічне зростання очікується й в інших країнах, що розвиваються, у тому числі в Індії, країнах колишнього Радянського Союзу (по 3 і 4 % відповідно) і в Бразилії (2,3 %). Світовий попит на нафту, як очікується, у 2013 р. зросте на 0,9 % і сягне майже 90,7 млн барелів на добу, причому майже половина цього обсягу припадатиме на країни, що не входять до ОЕСР.

За повідомленням інформаційного агентства Reuters, консенсус-прогноз 27-ми аналітиків припускає, що ціни на нафту марки Brent знизяться у 2013 р. через слабкий попит у багатьох промислово розвинутих країнах і зростання обсягів постачання цієї сировини на ринку. Консенсус-прогноз для нафти Brent становив 110,1 дол./барель порівняно із середньорічною ціною минулого року 111,7 дол. У 2014 р. нафта марки Brent подешевшає до 109 дол./барель, а у 2015 р. – до 107,9 дол., вважають опитані експерти.

Ще раніше провідні аналітики світового енергетичного ринку, опитані Financial Times, відзначали, що нафта у світі буде коштувати понад

100 дол./барель протягом усього 2013 р. Середня ціна бареля еталонної суміші Brent становитиме 109,3 дол. Зазначалося, що така ціна утримається незважаючи на потужне зростання обсягів видобутку нафти в Північній Америці, оскільки в ряді країн, насамперед у Норвегії та Великій Британії, обсяги її видобутку скоротяться через виснаження родовищ у Північному морі. При цьому, як підкреслювала Financial Times, у світовій економіці цього року відбудеться збільшення добового попиту на нафту в розмірі близько 1 млн барелів.

Аналітики другого за величиною нафтотрейдера у світі після швейцарської Glencore швейцарсько-нідерландської компанії Vitol Group вважають, що ціни на нафту у 2013 р. будуть залишатися приблизно на поточному рівні. Згідно з прогнозами Vitol Group, сценарій серйозної і тривалої корекції цін на нафту марки Brent нижче рівня в 110 дол./барель цього року виглядає малоімовірним. У компанії наголошують, що у 2013 р. цілком можливе досягнення нових абсолютних максимумів середньорічного рівня нафтових цін. Зокрема, аналітики Vitol вказують на той факт, що вже на початку поточного року ринок показав більш високі значення, ніж у 2010–2011 рр., перевищивши оцінку в 119 дол./барель на початку лютого. Зокрема, слабкий стан економіки країн ЄС буде «накладати певні обмеження на загальний обсяг попиту на нафту у 2013 р.», однак у Vitol Group вважають, що «після нещодавнього скорочення видобутку нафти з боку ОПЕК рівні попиту та пропозиції залишаються більш-менш збалансованими». З тим, що ціна нафти на світовому ринку у 2013 р. знижуватиметься, погоджуються й у Міністерстві економічного розвитку Російської Федерації, однак при цьому вважають, що вона перевищуватиме 100 дол./барель. Прогнозується також, що ціна нафти марки Urals знижуватиметься порівняно з ціною марки Brent у міру поновлення видобутку легкої/малосернистої нафти з урахуванням того, що нафта, яка додатково видобувається країнами ОПЕК, належить до важчих сортів. Російський Інститут енергетичної стратегії (ІЕС) на 2013 р. прогнозує нову помірну підвищувальну хвилю світових цін на нафту за рахунок сукупного впливу геополітичних і фінансово-економічних факторів із середньорічною ціною у 111 дол., або трохи вище середньорічного рівня минулого року. Однак у 2014 р., згідно з результатами розрахунків цього інституту, середньомісячні ціни на нафту опустяться нижче 100 дол. за барель. Таким чином, більшість прогнозів передбачає деяке зниження світових цін на нафту в наступні два роки. Хоча, звичайно, експерти не заперечують імовірності доволі значних, але короточасних стрибків цін на нафту. До речі, ці прогнози знаходять своє підтвердження у відповідній тенденції зміни цін міжнародних біржових контрактів. Наприклад, за підсумками торговельної сесії 15 січня 2013 р. на Лондонській товарній біржі ICE ціна люгненового ф'ючерсного контракту 2013 р. нафти марки Brent зменшилась на 1,58 дол., або на 1,4 % – до 110,30 дол. за барель. Ціни за ф'ючерсними контрактами нафти Brent за 15 січня 2013 р. були такими: лю-

тий 2013 р. – 110,30 дол. за барель, березень 2013 р. – 109,63 дол., квітень 2013 р. – 108,89 дол., травень 2013 р. – 108,29 дол., червень 2013 р. – 107,73 дол., липень 2013 р. – 107,18 дол. за барель. До речі, із березня 2013 р. почали знижуватися й ціни за ф'ючерсними контрактами на газойль. Так, якщо ціна за ф'ючерсами на газойль на березень 2013 р. становила 952,00 дол./т, то вже ціна контракту на липень 2013 р. – 926,75 дол./т.

При цьому треба наголосити: не виключено, що нині закладаються підвалини радикальних, можна сказати, тектонічних змін на світовому нафтовому ринку. Як підкреслюють оглядачі деяких ЗМІ, прихід Б. Обама на другий строк президентства у США супроводжувався активною пропагандою ідеї перетворення цієї провідної світової економіки в самодостатню енергетичну державу, і виходом США в найближчі роки на перше місце за обсягами видобутку «чорного золота», випередивши за цим показником Росію та Саудівську Аравію. Саме з таким прогнозом у листопаді 2012 р. виступило Міжнародне енергетичне агентство (МЕА – International Energy Agency, IEA). За їхніми розрахунками, до 2030 р. Північна Америка перетворюється на чистого експортера нафти. Про це ж говорять плани Міністерства енергетики США. Згідно з його прогнозами, до 2015 р. США повністю забезпечать свої потреби в «чорному золоті» за рахунок внутрішнього видобутку, а до 2020 р. стануть одним з найбільших експортерів нафти у світі. При цьому США роблять ставку на прискорений видобуток сланцевого газу та сланцевої нафти. У ЗМІ навіть з'явився новий термін – сланцева революція, що стосується видобутку як нафти, так і газу.

Стверджується, наприклад, що видобуток сланцевого газу приведе до скорочення споживання нафти та знизить ціну на неї на 40 %. Про це йдеться у звіті транснаціональної консалтингової компанії PricewaterhouseCoopers. При цьому перевиробництво вуглеводнів у світі зросте на 12 % і сягне 14 млн барелів на добу. У банку Citigroup наполягають, що епоха високих цін на нафту закінчилася, а ринок нафти нині переживає поворотний момент. Поступово ціни знизяться до 85 дол. за барель. У всьому винна сланцева революція в США, яка приведе до зростання пропозиції газу й нафти у світі, а також до поступової заміни газом нафти – скраплений газ будуть використовувати для морських перевезень і під час заправки автомобілів. Зміни, вважають фахівці Citigroup, відбудуться протягом найближчих 7–10 років.

Оглядачі ряду ЗМІ підкреслюють, що ажітаж з інвестування в розробку сланцевої нафти підтримувався солідним субсидуванням і податковими пільгами з боку уряду США. Так, згідно з даними Міжнародного енергетичного агентства, субсидії (та податкові пільги) на видобуток нафти й газу в США у 2011 р. становили 523 млрд дол., що на 30 % більше, ніж у 2010 р., і в шість разів більше, ніж субсидії для поновних джерел енергії. Зокрема, держава компенсує значну частину видатків на буріння сухих свердловин (від яких не вдалося одержати припливу нафти). Причому, за деякими повідомлен-

нями, основний приріст видобутку нафти у США прогнозується одержати за рахунок інтенсивної розробки родовищ сланцевої нафти, насамперед родовища Баккен (Bakken) у Північній Дакоті. Так, якщо у 2008 р. видобуток сланцевої нафти на родовищі Bakken становив лише близько 1 % від загального обсягу видобутку в США, то у 2012 р. – уже близько 10 % від усього нафтовидобутку в США. У цілому по країні видобувається вже більше ніж 1,5 млн барелів сланцевої нафти на день, значна частина приросту нафтовидобутку в США забезпечена саме за рахунок сланцевої нафти.

У деяких ЗМІ, із посиланням на дані CIA World Factbook, BP, U.S. Geological Survey, наводиться інформація, згідно з якою доведені запаси сланцевої нафти у США приблизно у вісім разів (!) більші, ніж доведені запаси традиційної нафти у світового лідера нафтовидобутку Саудівської Аравії. За цією ж інформацією, доведені запаси сланцевої нафти в Росії близькі до обсягів доведених запасів традиційної нафти в Саудівської Аравії. Значні запаси сланцевої нафти також мають Конго, Бразилія, Італія та Мароко. Узагалі, як випливає зі згаданих вище джерел інформації, запаси сланцевої нафти у світі розміщені більш рівномірно, ніж запаси традиційної нафти. І, звичайно, їх масштабна розробка й освоєння можуть радикально змінити кон'юнктуру світового нафтового ринку. Хоча при цьому треба підкреслити, що, у цілому, родовища сланцевої нафти у світі вивчені гірше, ніж родовища традиційної нафти.

Це дає підстави деяким експертам стверджувати, що картина, яка складається у світовій нафтовій галузі, не дає змоги прогнозувати настільки відверто безхмарне майбутнє видобутку сланцевої нафти, описом якого буквально рясніє доволі багато ЗМІ. Недарма генеральний секретар ОПЕК Абдалла Ель-Бадрі вважає, що ринок нафти нині збалансований і немає необхідності знижувати квоти на видобуток нафти для країн-учасниць цього картелю. Та й у середньостроковій перспективі, на його думку, оцінити перспективність динаміки видобутку сланцевої нафти важко як за межами США, так і в самих США. Адже навіть на підставі сприятливо поданої інформації від US Energy Information Administration (або від International Energy Agency), прогнозувати вибухове зростання видобутку сланцевої нафти можна з великими застереженнями.

Разом з тим деякі оглядачі стверджують, що піднята в ЗМІ істерія з приводу майбутнього вибухового зростання видобутку нафти й перетворення США у країну-експортера нафти є необґрунтованою, оскільки немає навіть натяків щодо ймовірного зниження імпорту нафти в США до нульових позначок. У численних оптимістичних (але хоча б мінімально обґрунтованих) прогнозах, що з'явилися останнім часом, не стверджується нафтова самодостатність США. Ідеться про збалансованість нафтових потоків для всієї Північної Америки. Однак навіть у цьому випадку кон'юнктура світового нафтового ринку зазнає вельми істотних змін, що можуть викликати ланцюгову реакцію в енергетиці багатьох держав, включаючи й Україну.

При цьому деякі російські фахівці вважають, що фундаментально ситуація на ринку нафти складається таким чином, що зміни, які відбуваються з боку пропозиції нафти, більшою мірою мають негативний характер: високий ступінь невизначеності, погіршення структури запасів нафти, здорожчання її пошуку, розробки та видобутку. Водночас попит на нафту, цілком очевидно, на їхню думку, буде продовжувати зростати.

У зв'язку з цим на порядок денний постає проблема оцінки динаміки цін на нафту за межами 2015 р. Так, у недалекому майбутньому, вважає радник генерального директора Російського енергетичного агентства професор Л. Григор'єв, ціна нафти не може впасти нижче 80 дол. за барель через вплив двох критичних факторів: по-перше, тоді, на його думку, виникне дефіцит бюджету Саудівської Аравії; по-друге, на нових родовищах нафта теж коштує не дешевше 80–90 дол. за барель. Це пов'язано з інвестиційними бар'єрами й бюджетними потребами ОПЕК, що забезпечує понад 40 % світового видобутку нафти. Що ж стосується міжнародної торгівлі нафтою, то тут частка ОПЕК ще вагоміша. Тому, вважає Л. Григор'єв, важко уявити, що країни-члени ОПЕК почнуть торгувати нафтою збитково, навіть попри їх роздуті державні бюджети. Падіння ж видобутку нафти у світі теж не спостерігається, і тут, на його думку, доволі легко прогнозувати ситуацію. Приблизно 25–30 % видобутих обсягів нафти у світі йде в хімічну промисловість. Решта – на виробництво транспортного палива: гас для літаків, дизельне пальне, бензин і топковий мазут. Оскільки парк автомобілів у світі зростає, збільшується їх пробіг, тому ніякого падіння виробництва нафти поки не передбачається, хоча зростання ефективності виробництва нафти знижує приріст обсягів її видобутку.

Інші експерти підкреслюють, що в розвитку своєї нафтової промисловості США роблять ставку саме на сланцеву нафту, собівартість видобутку якої ними оцінюється не нижче 34–69 дол. за барель. Тому, на думку цих експертів, США будуть утримувати світові ціни на нафту на рівні рентабельності власного видобутку сланцевої нафти й газу. На підставі таких міркувань у деяких ЗМІ робиться висновок, що американці робитимуть усе можливе, щоб ціна нафти на світових ринках не падала нижче 100 дол. за барель.

Утім, такі міркування не можна вважати бездоганними. Попри потужний вплив американської економіки на кон'юнктуру світового нафтового ринку, у середньо- і навіть довготерміновому плані існують і навіть посилюються й інші потужні чинники такого впливу. Зокрема, до зростання світових цін на нафту підштовхують стимулюючі фінансові програми з боку провідних світових центробанків і збільшення попиту на нафту, пов'язаного як з ростом населення, так і з ще більш швидким зростанням енергоспоживання з боку країн, що розвиваються. Доречно згадати зростаючі продажі автомобілів у Китаї та Індії, а також збільшення споживання продовольства в бідних країнах, що також веде до збільшення попиту на нафту. В іншому напрямі діють тенденції до зниження попиту за рахунок зростання енергоефектив-

ності й можливого кризового стискання провідних економік світу. Ціни можуть падати і через збільшення пропозиції нафти з боку Саудівської Аравії, Іраку й деяких інших країн. Особливо активні дії, як зазначалось вище, у спробах збільшити видобуток нафти вживають США.

Крім того, деякі експерти наголошують на тому, що видобуток на родовищах сланцевої нафти доволі швидко досягає свого максимуму, після чого обсяги видобутку сланцевої нафти починають падати. Тому фахівці сперечаються про те, наскільки США зможуть підняти обсяги видобутку нафти в доступній для огляду перспективі. І деякі з них, незважаючи на досягнуті в цьому напрямі нафтовидобутку успіхи, прогнозують, що протягом десятирічного періоду в США буде досягнуто максимуму, після чого почнеться різке зниження обсягів видобутку. Зниження видобутку може початися й раніше, якщо ціни на нафту знизяться, виводячи свердловини сланцевої нафти на поріг нульової рентабельності. Згідно з деякими оцінками, поріг рентабельності з видобутку сланцевої нафти на сьогодні перебуває в зоні від 60 дол. до 80 дол. за барель. І загроза ймовірного зниження цін на нафту через зростання обсягів її видобутку може поширюватися лише до цих меж. Таким чином, нині різними експертами прогнозуються, по суті, різні напрями динаміки світових нафтових цін на середньо- і довготермінову перспективу. Одні з них, хоча й визнають, що збільшення обсягів нафти й, зокрема, сланцевої нафти у світі на перших порах може призвести до певного зниження світових цін на нафту, однак у подальшому під впливом зростаючого попиту ціни на нафту будуть потроху зростати. При цьому, звичайно, не виключається ймовірність доволі значних, але короткочасних коливань нафтових цін. Так, деякі експерти вважають, що вже до 2017 р. ціни на нафту марки Brent можуть сягти рівня 175 дол./барель. Висловлюється також припущення, що в перспективі різкого зниження нафтових цін не буде. Якщо ж раптом під впливом зростаючих обсягів видобутку (але при цьому без різкого гальмування попиту економік) на світових ринках ціни на нафту знизяться до 60–80 дол./барель, то це буде лише тимчасовим короткостроковим явищем. І за таких умов можна буде впевнено очікувати на повнення зростання світових цін на нафту.

Наприклад, керівник Інституту енергетичних досліджень (ІНED) РАН А. Макаров разом з фахівцями Російського енергетичного агентства наголошують, що вони у своєму прогнозі вирішили не вказувати точного значення нафтової ціни на перспективу, а показали зміни балансової ціни попиту та пропозиції й найбільш імовірний коридор, у межах якого ця ринкова ціна буде рухатися. У результаті, за їхніми оцінками, до 2035 р. балансова ціна нафти у світі сягне 125 дол. за барель (у цінах 2010 р.).

З іншого боку, авторську емпіричну модель пропонує доктор наук Ю. Плакіткін (заступник директора ІНED РАН). Його модель базується на залежності ціни нафти від змін тільки трьох фундаментальних факторів: річного видобутку нафти, інтенсивності технологічного розвитку галузі й серед-

ньорічного приросту інтенсивності інноваційно-технологічного розвитку світової економіки. Впливи на ціноутворення геополітичних факторів, ресурсної бази й спекулятивної поведінки найбільших гравців нафтового ринку до розрахунків не беруться. Відповідно до отриманих результатів Ю. Плакіткін констатував, що ціна нафти вже в найближчі роки ввійде в коридор системного падіння, яке продовжиться до середини 30-х років XXI ст. Так, приблизно у 2020 р., у супереч прогнозам МЕА й ОПЕК, середньорічна світова ціна нафти може впасти більше ніж на 20–30 %.

Як зазначалося вище, наприклад, у Citigroup продовжують наполягати, що епоха високих цін на нафту закінчилася, а ринок нафти саме сьогодні переживає поворотний момент. Поступово ціни знизяться до 85 дол. за барель. Водночас у світовому експертному середовищі також існує думка, що в довгостроковій перспективі ціни на нафту незначно впадуть у реальному вираженні на тлі зростання поставок традиційної й нетрадиційної, у тому числі й сланцевої нафти, підвищення енергоефективності світової економіки та використання деяких альтернативних джерел енергії. Припущення, які лежать в основі цих прогнозів, відображають верхню межу витрат на створення додаткових нафтовидобувних потужностей, зокрема для видобутку нафти з нафтоносних піщаників у Канаді, які нині оцінюються на рівні близько 80 дол./барель у постійних цінах 2012 р. При тому що ОПЕК, як очікується, буде, як і раніше, обмежувати обсяги видобутку нафти для підтримки світових цін на неї на відносно високому рівні. Водночас ця організація може проявляти чутливість до збереження цін на занадто високому рівні через побоювання з приводу впровадження технологічних інновацій, які позначаться на нафтових цінах у довгостроковій перспективі.

У цілому, на підставі вищенаведеного можна дійти висновку, що в експертному середовищі переважають очікування певного зниження світових цін на нафту в середньотерміновій і довготерміновій перспективі – приблизно до 90–100 дол./барель у середньорічному обчисленні. Звичайно, при цьому ніхто не відкидає імовірності вельми значних, але короткострокових коливань нафтових цін. Узагальнення наведених вище експертних оцінок дає змогу припустити, що протягом майбутніх 15–20 років діапазон таких коливань світових нафтових цін становитиме 60–175 дол. США/барель.

3. Перспективи змін у газовій сфері

Зазначені вище ймовірні зміни кон'юнктури світового нафтового ринку в перспективі неодмінно вплинуть на розвиток міжнародних газових ринків, враховуючи газову сферу України. Цей вплив, найімовірніше, відбуватиметься одночасно за кількома напрямками. Насамперед він проявлятиметься через зміни ціни природного газу, що продається за довготерміновими контрактами. Проведений вище аналіз показав, що найімовірнішою тенденцією ди-

наміки світових нафтових цін на перспективу буде їх зниження. Відповідно, повинна знижуватись і ціна, яка прив'язана до цін на нафту й нафтопродукти, природного газу, що продається за довготерміновими контрактами. При цьому треба враховувати, що при визначенні ціни природного газу в контрактах, прив'язаних до ціни нафти й нафтопродуктів, до розрахунків беруться середні ціни нафти й нафтопродуктів за певний період часу. Тобто короткотермінові коливання нафтових цін, навіть доволі значні, як правило, нівелюються й, в основному, слабо впливають на ціну газу в зазначених контрактах. У цьому контексті, враховуючи зміст переважної частини наведених вище прогнозів світових цін на нафту у 2013–2015 рр., можна очікувати на певне зниження цін на російський газ, що продаватиметься «Газпромом» за довготерміновими контрактами в країнах Європейського Союзу (ЄС) та СНД, включаючи й Україну на період до 2016 р. Адже в застосовуваних «Газпромом» формулах ціна газу визначається за ціною нафти з певним лагом запізнення.

За межами 2016 р., як впливає з розглянутих вище прогнозів динаміки світових цін на нафту, кон'юнктура нафтового ринку стає більш невизначеною. Причому вказана невизначеність стосується не лише майбутньої динаміки цін на трубопровідний газ за довготерміновими контрактами, а й, власне, перспективи довготермінових контрактів на трубопровідний газ як таких. Зокрема, на думку голови й провідного наукового співробітника програми досліджень природного газу Оксфордського інституту енергетичних досліджень професора Дж. Стерна, уже через десятиліття більша частина природного газу у Європі буде продаватися за цінами, не прив'язаними до нафти. За його словами, це стосуватиметься у тому числі й довгострокових контрактів. Ситуація змінилася з 2008 р., вважає Дж. Стерн, оскільки існуюча структура цін довготермінових газових контрактів стала неконкурентоспроможною, і вперше за доступний для огляду історичний період електроенергетичні компанії континентальної Європи почали нести збитки. Згідно з його оцінкою, це сталося у зв'язку з «рецесією, лібералізацією, конкуренцією в континентальній Європі й величезним зростанням цін на нафту». Така тенденція, як зазначив Дж. Стерн, виявилася стійкою. За його словами, у результаті у Європейському регіоні з'явився ряд газорозподільних центрів (хабів) і бірж, ключова роль яких полягає в тому, що такі структури поступово беруть на себе функції ціноутворення для природного газу по всій Європі, як це було у Великобританії, починаючи приблизно з 1997 р. «Ми думаємо, що 2013 р. стане першим, коли більша частина газу, проданого у Європі, буде реалізована за цінами хабів, а не за цінами, прив'язаними до нафти. Європа пройшла переломний момент із погляду ціноутворення, і в майбутньому роль цін хабів буде послідовно зростати», – зазначив він.

Звичайно, довготермінові контракти на природний газ із прив'язкою цін на газ у них до цін на нафту й нафтопродукти навряд чи зникнуть з міжнародних

газових ринків як один з механізмів їх функціонування. Радше може йтися про ступінь розповсюдженості довготермінових контрактів на природний газ на різних макрорегіональних міжнародних ринках. Це не означає, що через 10 років десь у Європі хтось не продовжить виставляти ціни за газ, ґрунтуючись на їх прив'язці до цін на нафту. Напевно, будуть. Імовірно, це буде в Іспанії. Однак більша частина обсягів газу в майбутньому буде продаватися на основі цін хабів, вважає Дж. Стерн. Однак у Європі такий перехід вже відбувається, хоча схвалюється він не всіма гравцями, зокрема російським «Газпромом» та алжирською «Сонатраком» (SONATRACH), тоді як в Азії цей процес «ледь починається», додав він. Для України ж особливий інтерес становлять перспективи поширення довготермінових контрактів на газ із прив'язкою цін у цих контрактах до цін на нафту й нафтопродукти саме у Європі. Адже, згідно з експертними оцінками, нинішні прогнози попиту на газ у Європі дуже песимістичні. Обсяги попиту на газ повернулися до рівнів кінця 90-х років минулого століття. Навіть за найоптимістичнішими оцінками, у Європі до 2020 р. не очікується повернення до рівнів 2010 р. При цьому «навіть за наявності економічного росту буде потрібно зниження газових цін, щоб газ був конкурентоспроможним в електроенергетичному секторі», наполягає Дж. Стерн. Ціни на газ у Європі важливі для України і з точки зору перемовин з російським «Газпромом» щодо цін на газ для України, і для визначення ймовірних обсягів транзиту російського газу до Європи через українську газотранспортну систему, і для оцінки перспектив поставок газу в Україну через територію європейських країн. Водночас треба брати до уваги, що на сьогодні у світі поки не існує єдиного газового ринку. Існуючий газовий ринок географічно поділений на велику кількість сегментів. Причиною цього є більші витрати транспортування природного газу й технічні труднощі. Між сегментами не буває вільного пересування ресурсів природного ресурсу. Виняток становлять відносно обмежені обсяги поставок скрапленого природного газу.

У результаті ціни на газ істотно різняться макрорегіонами світу. У ЗМІ повідомлялося, що останнім часом за довгостроковими контрактами ціна на газ у європейських країнах становила близько 400 дол. США і більше за 1 тис. куб. м. Тоді як у Північній Америці ціна на газ коливалася, в основному, у межах від 120 до 160 дол. за 1 тис. куб. м. Найнижча ціна була зафіксована на спотовому ринку в канадській провінції Альберта, а найвища – в американському штаті Луїзіана, повідомляється в ЗМІ. У Японії газ коштував близько 580 дол./тис. куб. м. В Індії та Китаї особлива ситуація. У цих країнах на ринку існує різна ціна для різних споживачів на газ, видобутий з різних джерел. Наприклад, китайські виробники добрив мають можливість купувати газ за спеціально заниженою ціною, тому що вони вважаються ланками в ланцюжку з вирішення продовольчої проблеми.

Зазначена диференціація цін на газ макрорегіонами світу впливає на умови конкурентоспроможності економік провідних держав світу. У найкращому

положенні в цьому плані, завдяки відносно дешевшому газу, перебувають США і Канада. Цілий ряд азіатських країн задля збереження належного рівня конкурентоспроможності своїх економік, хіба що крім Японії, компенсують негативний вплив відносно дорожчого газу більш дешевою робочою силою. Японія ж традиційно намагається посилити конкурентоспроможність своєї економіки за рахунок впровадження науково-технічних досягнень. Специфіка ж економічного положення європейських країн, насамперед країн-членів ЄС, у цьому плані полягає в тому, що і здешевлення імпорту газу, і здешевлення робочої сили є для них доволі складними завданнями. Причому за умов нинішньої кризи у євросоні соціальні проблеми, пов'язані зі здешевленням робочої сили, мабуть, становитимуть для них більшу проблему, ніж скорочення енергоспоживання і зниження вартості енергоносіїв, включаючи й газ.

Саме тому від європейців на перспективу можна очікувати зусиль, спрямованих на диверсифікацію джерел енергопостачання та зниження ціни енергоносіїв, включаючи нафту й газ. Така політика за умов, коли кількість джерел поставки нафти й газу на ринок ЄС зростає, буде мати наслідки, що безпосередньо зачіпають інтереси Росії як найбільшого постачальника газу на європейський ринок. Певною мірою це, поза сумнівом, впливатиме й на ситуацію в газовій сфері України і в плані ціни та умов споживання газу, і в плані обсягів транзиту російського газу до європейських країн. Перспективна динаміка світових цін на нафту впливатиме не лише напряму на ціну продажу газу за довготерміновими контрактами, а й опосередковано на ціну газу на спотовому ринку, де продається насамперед скраплений природний газ. Ураховуючи наведені вище прогнози цін на нафту на середньо- та довготермінову перспективу, можна очікувати, що в цей період, найімовірніше, міжнародні ціни на газ також знижуватимуться. Хоча передбачити, як саме відбуватиметься цей процес, поки достеменно неможливо. Адже, як наголошують деякі експерти, у майбутньому цілком імовірно істотне розширення сфери застосування скрапленого газу як пального для автотранспорту та для морських перевезень. На їхню думку, поєднання сланцевої революції у США, що зробить цю країну експортером газу в поєднанні з поставками на міжнародні ринки великих обсягів СПГ із країн Північної Африки та Близького Сходу (а може, ще і з Росії), значно збільшить пропозицію газу на світовому ринку й приведе не лише до падіння міжнародних цін на газ, а й до зниження світових цін на нафту. На думку Є. Морса, керуючого директора, керівника департаменту аналізу товарно-сировинних ринків Citigroup, зазначені зрушення почнуться у 2015 р.

Утім, проведений раніше в СІАЗ аналіз перспектив зміни ситуації на міжнародних газових ринках (**Детальніше див. матеріали СІАЗ в «Україна: події, факти, коментарі». – 2013. – № 1–3**) змушує не стільки сумніватись у ймовірності такого перебігу подій у перспективі по суті, як ставити під сумнів названу зазначеним вище експертом дату початку таких змін. Більш імовірно,

що такі зрушення можуть статися на три-п'ять років пізніше, тобто десь ближче до 2020 р.

Імовірні перспективи зазначених змін на міжнародних ринках газу відповідним чином вплинули й на експертні оцінки російських фахівців, які розглядають умови існування на нинішньому етапі кількох механізмів ціноутворення на газ. Зазначаючи, що ціна на російський трубопровідний газ, експортований до країн Європи, розраховується на підставі цін на нафту й нафтопродукти, вони підкреслюють, що такий підхід є економічно обґрунтованим за умов однакових обсягів попиту та пропозиції. З іншого боку, на їхню думку, тоді як тенденції пропозиції газу на міжнародних ринках, що формуються нині, явно різняться між собою, попит стабільно зростає як на нафту, так і на газ. Це і є передумовою для формування нового механізму ціноутворення на газ. Причому надзвичайно важливо те, що газ є менш дефіцитним товаром порівняно з нафтою. Для подальшого розвитку видобутку сланцевого газу необхідно, щоб ціна на газ у довгостроковій перспективі була в межах певного коридору цін, у середині якого виробництво рідких вуглеводнів і видобуток сланцевого газу були б принаймні незбитковими. Верхня ж межа цього коридору повинна перебувати нижче ціни на газ, що розраховується на підставі котирувань нафти й нафтопродуктів мінімум на 25 %. З наведеного випливає, що саме за умов належної диверсифікації джерел забезпечення вітчизняної економіки газом Україна могла б розраховувати принаймні на 25-відсоткову знижку цін на імпортований газ при визначенні ціни такого газу на підставі котирувань нафти й нафтопродуктів. У разі ж ефективної економічної політики реальне зниження ціни імпортованого Україною газу могло б бути ще більшим. Таким чином, саме диверсифікація джерел забезпечення вітчизняної економіки газом і сформоване на цій основі конкурентне середовище українського газового ринку в майбутньому є запорукою встановлення економічно обґрунтованих цін на імпортований Україною газ. На розглянуті ж вище ймовірні й водночас доволі радикальні зрушення кон'юнктури на міжнародних газових ринках, які прямо чи опосередковано справлятимуть істотний вплив на українську економіку, можна очікувати не раніше як у середньотерміновій перспективі, тобто десь з 2016–2017 рр. (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел інформації: Агро Перспектива* (<http://www.agroperspectiva.com/ru/news/101303>); *Бизнес ТАСС* (<http://www.biztass.ru/news/id/59152>); *БФМ.РУ* (<http://www.bfm.ru>). – 2011. – 24.12; *Дзеркало тижня. Україна* (<http://dt.ua/ECONOMICS/iran-vviv-embargo-na-eksport-nafti-v-yes.html>). – 2013. – 28.01; *Деловой портал ВФМ.ру* (http://www.bfm.ru/news/187315#.UR3vR_J03Gg); *Инвестгазета*. – 2012. – № 7; *Институт современной России* (<http://imrussia.org>). – 2013. – 5.02; *Институт проблем нефти и газа СО РАН, Якутск* (http://www.ogbus.ru/authors/Goloskokov/Goloskokov_3.pdf); *Корреспондент.net* (<http://ua.korrespondent.net>). – 2013. – 15.02; *Либеральный клуб*

(<http://liberalclub.biz>). – 2013. – 10.02; *Нефтегазовая Вертикаль*. – 2013. – № 2 (№ 723); *РБК Украина* (<http://www.rbc.ua>). – 2013. – 26, 28.02, 1.03; *РИА Новості* (<http://ria.ru/economy/20130118/918631312.html>); *Термінал* (<http://oilreview.kiev.ua/2013/01/16>); *Финмаркет* (<http://www.finmarket.ru>). – 2012. – 29.12; *Abird Business ideas* (<http://www.abird.ru/articles/oil>); *ANNA /Abkhazian Network News Agency* (<http://anna-news.info/node/6258>); *Commodities. Обзори цен на нефть и металлы* (<http://fx-commodities.ru/category/oil>); *FINANCE.UA* (<http://forum.finance.ua>). – 2013. – 8.02; *iPress.ua* (<http://ipress.ua/news>); *kommersant.ru* (<http://www.kommersant.ru/doc/2101524/print>); *Newsland* (<http://newsland.com>). – 2013. – 7.02; *Novostiua.net*. (<http://novostiua.net>). – 2013. – 7.02; *OILCAPITAL.RU* (http://www.oilcapital.ru/stat/stat_1/stat_1.shtml); *RosInvest.Com* (<http://rosinvest.com/acolumn/blog/gaz/220.html>).

В об'єктиві - регіон

О. Симоненко, наук. співроб. СІАЗ, канд. політ. наук

Донбас: соціально-економічні й політичні аспекти сьогодення за інформацією ЗМІ

Донбас – один з найбільш промислово розвинутих регіонів України. За результатами дослідження, уперше проведеного Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій і Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Держінвестпроекту, Донецька область, разом з Харківською і Львівською, цього року увійшла до трійки найбільш інвестиційно привабливих регіонів країни.

Рейтинг розраховувався на підставі 18-ти факторів. Зокрема, враховувалася забезпеченість регіонів природними й трудовими ресурсами, географічне розташування, інфраструктура, виробничі можливості, відкритість й ефективність місцевої влади, легкість адміністративних процедур, корупційна складова. Також враховувався попередній досвід залучення інвестицій.

«Це молодий інструмент аналізу. Ключова ідея – оцінити якісні й кількісні характеристики регіонів з позиції інвесторів. Ми не говоримо про конкурентоспроможність регіонів, ми не оцінюємо інвестиційний клімат у цілому. Ми не говоримо про очікування майбутніх інвесторів, але ми говоримо про оцінку

підприємців, які вже вклали гроші в нашу країну, у наші регіони», – зазначив керівник Інституту економічних досліджень і політичних консультацій І. Бураковський. Високий рейтинг Донецької області пояснюється, крім іншого, міцними позиціями в категорії «жорсткі фактори»: індекси природних, трудових і інфраструктурних ресурсів, зміна яких малоімовірна і в короткостроковій, і в середньостроковій перспективі.

Сприяти надходженню інвестицій у регіон намагається його керівництво. За словами голови Донецької облдержадміністрації А. Шишацького, у Донецькій області оновлено базу інвестиційних проектів і пропозицій (включено інформацію про 147 проектів підприємств області), вільних земельних ділянок для реалізації інвестиційних проектів на території області (включено інформацію про 285 земельних ділянок площею 4,6 тис. га), а також об'єктів незавершеного будівництва, які можуть бути використані для реалізації інвестиційних проектів (включено інформацію про 60 об'єктів загальною оцінною вартістю 425 млн грн).

За словами губернатора, для підвищення інвестиційного іміджу регіону за участі області проведено 57 виставкових заходів, у тому числі шість – за кордоном, п'ять – у межах України, 32 – на території області. Найбільш знаковими з них А. Шишацький вважає V Міжнародний інвестиційний саміт, виставку «Інвестиції. Інновації. Розвиток», XII Міжнародну спеціалізовану виставку вугледобувних і переробних технологій та обладнання «ВУГІЛЛЯ/МАЙНІНГ-2012», спеціалізований форум «Промисловий тиждень», форум «Індустрія інформаційних технологій», II Міжнародний форум «Екологія промислового регіону», Міжнародний енергетичний форум, універсальну виставку-ярмарок «Єврорегіон Донбас-2012».

Губернатор зазначив, що Донецький регіон стає дедалі привабливішим для закордонних інвесторів. «Наш регіон – найбільший промисловий центр України, який забезпечує понад 20 % промислового виробництва країни. Ми стабільно займаємо перше місце серед регіонів України з експорту товарів з часткою 22 % загальнонаціонального експорту. Ми входимо в першу п'ятірку регіонів з імпорту – понад 5 %», – наголосив А. Шишацький. За словами губернатора, основні напрями розвитку регіону він вбачає у впровадженні інноваційних технологій у виробничі процеси.

Зокрема, під час зустрічі губернатора з міністром енергетики Бельгії П. Магнето йшлося про енергозбереження і переробку промислових відходів. На зустрічі ж з міністром економіки бельгійського регіону Валлонія Ж.-К. Марку губернатор обговорив перспективи розвитку так званих депресивних районів, у яких закриваються великі підприємства. Керівники Донецької області налагоджують зв'язки і з німецькими політиками. «За підсумками зустрічі з керівниками земель Баден-Вюртемберг (Штутгарт) і Північний Рейн (Дюссельдорф) Донецька облдержадміністрація готує міжрегіональні договори про співпрацю», – повідомив губернатор.

На переговорах А. Шишацького з власником компанії Jan De Null Group обговорювалися інвестиційний клімат Донбасу й стратегії інвестування французької компанії в економіку України, а також роль Донбасу як потужного майданчика для проведення повномасштабних міжнародних форумів і конференцій регіонального, загальнонаціонального й міжнародного масштабів. За підсумками цього візиту в область повинні прийти передові технології і дешеві кредити європейських банків, зокрема, на реалізацію екологічних проєктів щодо Азовського моря і розширення Маріупольського торгового порту. «Розглядалися проєкти у сфері енергетики, екології, енергоощадних технологій, вітроенергетики, очищення води, очищення територій. Відбулися зустрічі з представниками великого бізнесу... Нам (бізнесу й комунальному господарству) потрібні і передові технології, і дешеві кредити Євросоюзу, і гранти на розвиток програм екологічних проєктів», – сказав А. Шишацький.

Один з важливих проєктів, під які можна залучити європейські інвестиції, є модернізація насосів підйому для головної питної артерії Донбасу – каналу Сіверський Донець – Донбас. Зацікавленість цим проєктом виявив Європейський інвестиційний банк. «Проєкт заміни обладнання насосних станцій каналу прорахований, опрацьований. КП “Вода Донбасу” може претендувати на отримання кредиту із зрозумілим терміном окупності та зрозумілими механізмами повернення... Ми досягли домовленостей, що в наступний свій приїзд ми надамо цьому інвестиційному банку коротку презентацію цього проєкту для можливого залучення кредитного ресурсу», – сказав губернатор. У цілому, за повідомленнями ЗМІ, ця зустріч отримала позитивні оцінки міжнародних й українських експертів.

Водночас аналіз матеріалів ЗМІ говорить про те, що разом із залученням у соціально-економічний розвиток Донеччини іноземних інвестицій перед керівництвом області постає завдання з оптимізації використання бюджетних коштів, які спрямовуються в регіон.

Також ЗМІ відзначають, що сума «вливань» у Донецьку область у 2012 р. виявилася рекордно високою, причому настільки, що регіон вийшов у лідери за обсягами поглинання бюджетних коштів. При цьому отримує Донбас з держбюджету майже вдвічі більше, ніж відраховує. За даними парламентського Комітету з питань бюджету, у 2012 р. Донецька й Луганська області отримали з держбюджету дотацій, субсидій і субвенцій на загальну суму 16,2 млрд грн (Донецька – 10,9 млрд грн, Луганська – 5,3 млрд грн). Причому Донеччина є першою за цільовими надходженнями, тобто такими, які виділяються на виконання певних робіт і послуг. Як зазначив з цього приводу заступник голови фракції Партії регіонів у минулій Верховній Раді В. Зубанов, пояснюючи причини нерівномірного розподілу коштів на розвиток територій у Держбюджеті на 2013 р., «Донецька область має свою специфіку, як і Луганська. Ну, наприклад, екологія. Щось треба робити. Потім вода. Води практично теж зовсім немає. І те, що там були канали, вони прийшли у зане-

пад, і там теж щось треба робити». За його словами, люди там практично не живуть, «вони переїжджають або в Центральну Україну, або в Західну, або в Одесу, до Києва». «Тому екологічно там не можна жити, там люди ніколи не жили, тільки коли підприємства там стали розвиватися – вугілля, метал і все таке. Тому що природа там така. Плюс населення в Донецькій і Луганській областях більше за кількістю», – додав В. Зубанов.

Утім, оглядач ZN.UA Є. Шибалов, проаналізувавши цю ситуацію, звернув увагу на те, що кошти, виділені державою на вирішення проблем регіону, не дали відчутного результату. «Гігантські бюджетні виплати, які нібито призначалися для вирішення актуальних проблем регіону, головну проблему обійшли стороною. Наприклад, базовою проблемою Донбасу було й залишається водопостачання. Воду доставляють за сотні кілометрів каналом Сіверський Донець – Донбас, але в мережах при транспортуванні втрачається... 50,3 % води. Це частково включено у відпускні ціни, тобто впливає і на гаманець кожної родини, і на бюджети корпорацій, міст, підприємств. І, зрозуміло, спричиняє відповідні зміни цін на інші комунальні послуги – опалення і квартплату. Питома вага зношених мереж також стабільно зростає: за останні чотири роки кількість трубопроводів, стан яких характеризується як аварійний, зросла з 46 до тих же 50 %.

Екологічна ситуація не покращилася ні на йоту. При цьому й система охорони здоров'я, яка перебуває в стадії перманентного реформування, не може зі 100-відсотковою надійністю гарантувати допомогу в разі потреби.

Остаточо розвіює ілюзію той факт, що податкові збори у 2013 р. заплановані практично на рівні минулого року – 27,68 млрд грн проти 27,61 млрд грн, тобто навіть фінскальне відомство, тверезо оцінюючи ситуацію, прориву не очікує».

Неефективне використання бюджетних коштів на тлі спричиненого світовою економічною кризою уповільнення економічного розвитку призвело до скорочення виробництва в регіоні. Так, за даними губернатора А. Шишацького, найбільше скорочення виробництва відбулося в металургійному комплексі – на 15,0 %, виробництві коксу, продуктів нафтопереробки – на 9,5 %, питома вага яких у загальнообласному обсязі реалізованої промислової продукції становила 44 %.

В агропромисловому комплексі в усіх категоріях господарств виробництво валової продукції сільськогосподарства в постійних цінах 2010 р. зменшилося на 5,8 %, валовий збір зернових і зернобобових культур скоротився на 28,1 %. Зовнішньоторговельний оборот товарами скоротився на 12,6 %, у тому числі експорт – на 17,9 %.

Водночас вдалося зберегти позитивну динаміку у вугільній промисловості (приріст 10,3 %), хімічній і нафтохімічній промисловості (6,0 %), целюлозно-паперовому виробництві, видавничій діяльності (2,2 %). Реалізація на забій худоби й птиці в живій вазі збільшилася на 4,4 %, виробництво молока – на

1,7 %, імпорт збільшився на 5,4 %. Зберігається позитивне сальдо зовнішньоторговельного обороту – 8,9 млрд дол. США. Незважаючи на збереження в ряді напрямів господарювання позитивних тенденцій загальна соціально-економічна ситуація на Донеччині викликає занепокоєння у представників партії влади. У світлі останніх подій, а саме: затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр., під час конференції Донецької об'єднаної партії регіонів, яка відбулася 30 березня, мер Донецька, «регіонал» О. Лук'яненко, заявив, що реформи, які ініціюються Президентом і реалізуються Кабміном, приносять розчарування населенню і викликають недовіру в населення до влади. «Промахи й труднощі в економіці, повільні результати реформ приносять розчарування населенню і недовіру до влади. Зменшуються ряди наших прихильників», – заявив мер, додавши, що «прийняті центром окремі рішення безпосередньо іноді шкодять територіальним громадам міст і селищ». Він навів і приклад: із 90 днів I кварталу 2013 р. державне казначейство 50 днів «не оплачувало рахунки життєдіяльності міст, селищ і сіл». «За цим долі й добробут наших людей. Через прорахунки центру страждають люди в нашому регіоні», – сказав О. Лук'яненко.

Мер Донецька також закликав однопартійців не розслабитися, активізувати роботу. «Ця конференція відбувається в умовах зростаючої політичної боротьби. Опозиційні сили активізувалися і намагаються взяти реванш. Розслабитися не можна, боротьба за голоси почалася і не припинялася. На перший план повинна вийти ідеологічна робота та організаційна. Необхідно підвищити відповідальність кадрів усіх рівнів», – зазначив О. Лук'яненко.

Та попри всі ці застороги, в експертів переважає міркування, що через неефективність дій влади для опозиції комфортними стануть усі регіони країни, у тому числі й Схід України. Про це в інтерв'ю «Главкому» заявляв і віцепікер парламенту, представник ВО «Свобода» Р. Кошулинський. Він зазначив, що «Свобода» має намір приділяти Східному регіону більше уваги. «Вони собі не уявляли, що “свободівці” можуть поїхати в Луганськ і Донецьк і спілкуватися з людьми. Це була закрита зона, куди ніхто не мав права їздити. І ніхто не їздив. Але ми будемо їздити, і люди нас нормально сприймають, бо побачили, що “свободівці”... зі сприйнятливими ідеями», – розповів Р. Кошулинський.

Також опозиція вирішила звернутися до донеччан з порадами, як зберегти рідну українську мову (21 лютого в Україні відзначався День рідної мови). Близько 10-ти активістів ВО «Свобода» провели акцію з роздачі листівок з відозвою до освітян, студентів, школярів і їхніх батьків. У відозві, автором якої є І. Фаріон, розповідається про гуманітарну політику радянської і теперішньої влади, а також шляхи подолання наслідків такої «діяльності». «Наше невідступне й послідовне прагнення жити своєю МОВОЮ і наснажуватися власною ІСТОРІЄЮ зробить нас нездоланими й непереможними», – говорить у зверненні.

До того ж А. Яценюк заявив, що опозиція розпочинає проводити в різних регіонах України народні віче й піднімати людей на боротьбу з владою. 12 березня глави парламентських опозиційних фракцій – «Батьківщини», УДАРу і «Свободи» – заявили про те, що з 14 березня в Україні стартує Всеукраїнська акція протесту опозиції «Вставай, Україно!» проти діючої влади. Відголосок опозиційної акції «Вставай, Україно!» був відчутний і в Донбасі, але на цей заклик цей регіон відреагував специфічно. Зокрема, на засіданні ради Союзу порятунку Донбасу, Союзу ошуканих вкладників та інших громадських рухів було прийнято рішення про початок проведення ряду акцій-мітингів «Вставай, Донбас!» і зустрічей з мешканцями міст, сіл і селищ Донецької області з метою об'єднання людей для спільної боротьби за свої порушені права і відсторонення влади.

20 березня біля входу в Донецький обласний апеляційний суд у цивільних справах відбувся мітинг протесту мешканців Донбасу. Як заявив організатор акції Д. Верзілов, «сьогодні в рамках акції “Вставай, Донбас!” ми провели перший знаковий мітинг під апеляційним судом Донецької області. Знаковий тому, що він символізує початок кінця влади В. Януковича в Донбасі. Тому що влада, “приватизувавши” суди, міліцію і прокуратуру, відкрила ящик Пандори не тільки для народу, не тільки для опозиції, а й для себе. Тому що початок об'єднання жителів Донбасу в боротьбі проти судового свавілля – це початок кінця “регіоналів”! Наступний крок у нашій боротьбі – захист прав працюючих людей і трудових колективів. За час правління “регіоналів” у Донбасі було закрито два донецькі хлібозаводи. У результаті проведення мітингів і страйків права співробітників цих підприємств нам вдалося відстояти – ми домоглися виплати зарплат у повному обсязі. Несправедливість є також і по відношенню до працюючих людей на ПАТ “Донбаскабель”. Підприємство заборгувало співробітникам уже понад 4 млн грн. Люди змушені працювати безкоштовно, за копійки».

Уже наступного дня, 21 березня, організатори акції «Вставай, Донбас!» разом з робітниками заводу «Донбаскабель» провели мітинг-страйк з вимогою відновити законні права співробітників підприємства і виплатити людям їхні зароблені гроші. У результаті було прийнято рішення висловити недовіру голові профспілки й директору заводу. «Наш сьогоднішній мітинг у рамках акції “Вставай, Донбас!” довів, що, якщо влада й надалі покриватиме злочини й злочинство директора “Донбаскабеля”, робітники піднімуться на боротьбу і відстоюватимуть свої права на площах», – заявили організатори акції.

31 березня на центральній площі Донецька відбувся наступний мітинг у рамках акції «Вставай, Донбас!». У мітингу взяли участь понад 150 осіб, представників різних громадських організацій і політичних партій. У результаті учасники мітингу одноголосно підтримали резолюцію такого змісту: «16 січня 2013 р. Донецька обласна рада ухвалила рішення про погодження проекту угоди про розподіл вуглеводнів, які видобуватимуться у межах ділян-

ки Юзівська. Цим рішенням влада, навіть не поцікавившись думкою народу, дала згоду іноземній фірмі "Шелл" на видобуток сланцевого газу в нашому рідному Донбасі. Цим рішенням нашу область перетворили на полігон для випробувань технологій гідравлічного розриву пласта... Учені-екологи одногослосно заявляють про незворотні наслідки видобутку сланцевого газу в Донбасі, який і так лідирує з онкології та інших захворювань і є зоною екологічного лиха. Під час видобутку сланцевого газу використовується суміш прісної води, піску і високотоксичних хімікатів. Для кожної свердловини потрібно понад 19 млн л води, а цього вистачило б для забезпечення потреб тисячі жителів протягом року. Під час кожного гідророзриву під землю закачується від 80 до 300 т токсичних хімікатів, враховуючи летючі органічні сполуки, нафтопродукти й радіоактивні елементи, які, вивільняючись із-під землі, потрапляють на поверхню. Частина з них випаровується, частина зберігається у відстійниках води із Сівєрського Дінця, який є джерелом питної води для п'яти областей України та Росії. Отже, під час видобутку сланцевого газу будуть заражені останні запаси питної води! У розвинутих країнах Заходу, у таких як Німеччина, Франція, США, влада заборонила видобуток сланцевого газу через важкі екологічні наслідки... І якщо сьогодні ми не об'єднаємося в боротьбі за свої права, не зупинимо це беззаконня і не доб'ємося введення мораторію на видобуток сланцевого газу, на Донбас чекає страшна екологічна катастрофа! Знаючи це, ми, жителі Донбасу, представники громад міст, сіл і селищ, звертаємося до Президента й до Прем'єр-Міністра України з вимогою накласти мораторій на видобуток сланцевого газу в нашому регіоні й не допустити нового газового Чорнобиля в Україні».

Варто зазначити, що мітингувальники тримали в руках прапори України та ВО «Свобода». «Ми вимагатимемо повної заборони видобутку сланцевого газу в Донбасі, скасування грабіжницького й непідйомного для більшості людей підвищення цін і тарифів, захисту законних прав і соціальних гарантій працюючих людей і пенсіонерів!» – заявив організатор акції Д. Верзілов.

На консолідацію протестного потенціалу в регіоні спрямовано підписаний 3 квітня Донецькою обласною партійною організацією ВО «Батьківщина» й Донецькою обласною громадською правозахисною організацією «Союз порятунку Донбасу» договір про співпрацю. Як зазначається в документі, «розуміючи необхідність об'єднання зусиль політичних і громадських організацій Донбасу, які перебувають в опозиції до діючої влади і виконують місію захисників конституційних прав і свобод південного сходу України, сторони підписання погодилися: 1. Підтримувати один одного під час проведення спільних заходів, спрямованих на зміцнення демократії на території Донбасу. 2. Бути партнерами в питаннях стратегічного розвитку регіону, висвітлювати резонансні рішення, прийняті органами місцевої влади, захищаючи конституційні права і свободи жителів Донецької області. 3. Висвітлювати в інформаційному просторі (на офіційних сайтах, у друкованих виданнях

організацій) інформацію про проведення загальних заходів (зборів, мітингів, демонстрацій, акцій протесту), спрямованих на захист законних прав і свобод жителів Донецької області. 4. Не допускати взаємних образ і не виходити за межу формату єдності та консолідації, долаючи розбіжності в поглядах шляхом загального обговорення».

Документ про співпрацю підписали в. о. голови Донецької обласної партійної організації ВО «Батьківщина» К. Матейченко й голова ради Донецької обласної громадської правозахисної організації «Союз порятунку Донбасу» Д. Верзілов.

Симптомом певного послаблення позиції Партії регіонів на Донбасі стала й політична ситуація, яка склалася в «серці» регіону Горлівці. Як зазначає оглядач «Главкома» К. Пешко, «Горлівка стала давати приводи для хвилювання “регіоналам” уже давно. Першим дзвіночком стало обрання “мерачужинця”¹, що боляче вдарило по самолюбству партії влади. Нині протистояння тільки посилилося. Причому в біло-синіх непорозуміння не тільки із міським головою, але вже і між собою».

За інформацією джерел «Главкома», з приходом нового мера, природно, у місто прийшла й нова команда. Стара «гвардія місцевих “регіоналів”» була відсторонена від усіх ключових посад і ресурсів. Після цього й почалися непорозуміння. Отже, у Горлівській міськраді у фракції Партії регіонів відбувається конфлікт між депутатами, які орієнтуються на мера міста, і його супротивниками. «У Горлівці у нас на сьогодні розколота фракція в міській раді: є люди, які підтримують мера міста Є. Клепа, є люди, які займають сторону народного депутата, який пройшов по Калінінському району, Дебальцевому та Дзержинську – І. Шкірі», – розповів заступник голови ДОО ПР О. Касянюк.

Як зазначають ЗМІ, у депутата-«регіонала» І. Шкірі, який також обіймає посаду голови Горлівської міської організації Партії регіонів, і його соратників з Партії регіонів є кілька причин для неояльного ставлення до діючого мера Горлівки. Як розповів «Главкому» І. Славгородський, «регіонали» досі не забули сам факт програних виборів міського голови. Попередній мер – ставленик влади І. Сахарчук поступився своїм місцем молодому конкуренту. Є. Клепу лише 32 роки. Це б'є по амбіціях – програти місцеві вибори в серці Донбасу. «Але якщо в Дебальцевому І. Шкірі вдалося зняти мера, то в Горлівці – ні, хоч він цього й домагається», – описав місцеві розклади І. Славгородський. Головна мета І. Шкірі, на думку місцевих аналітиків, змістити Є. Клепа з посади мера. «Проте у “регіоналів” у місті немає людини з таким рейтингом, щоб його могли без особливих зусиль обрати міським головою».

---

¹ Мер Горлівки Є. Клеп відомий тим, що вже два роки як став безпартійним. Обираючись на пост глави міста, він підтримував С. Тігіпка і його політсилу. Однак після переходу останнього в ряди влади міський голова вирішив не слідувати за ним і залишився безпартійним.

У Горлівці учасники конфлікту всередині фракції Партії регіонів у міській раді мають домовитися і разом працювати на благо міста. Про це після проведення другого етапу ХХІІІ конференції Донецької обласної організації Партії регіонів заявив заступник голови ДОО ПР О. Касянюк. За його словами, найближчим часом обласна партійна організація розгляне конфлікт у Горлівці. «Якщо ця ситуація не вирішиться хорошим, нормальним шляхом, якщо не домовляться про взаємну роботу партійна організація, фракція і мер міста, я вважаю, що це має бути якесь підписання тристороннього меморандуму, доведеться когось із процесу роботи на території прибирати», – зазначив О. Касянюк. Він уточнив, що, якщо не вдасться досягти компромісу, Партія регіонів ініціюватиме відставку Є. Клепа. Водночас, за словами О. Касянюка, щоб відправити мера у відставку, необхідно заручитися підтримкою 2/3 депутатського корпусу міськради, що на сьогодні не є реальним.

Заступник голови ДОО ПР вважає, що у Горлівки нині дуже багато проблем, які необхідно вирішувати, а не займатися протистоянням, тому всі учасники конфлікту повинні домовитися про співпрацю задля спільного вирішення цих проблем. Власне, ідея консолідації зусиль для розвитку регіону і вирішення наболілих соціально-економічних проблем наразі переважає в очікуваннях громадськості. Донецькі ЗМІ наголошують, що, хоча протестні настрої популярні в народі і під ідеєю імпічменту Президента, за даними соціологів, ладні підписатися більше половини населення, заклик до повстання не знайде відповіді серед людей. До того ж, як зазначають аналітики, опозиція на Донбасі поводить дуже обережно й не становить великої небезпеки для влади.

Отже, поки що рівень невдоволення політикою влади на Донбасі не перейшов критичної межі відвертого бунту, але стійка тенденція до цього є очевидною. Експерти роблять висновок, що за збереження такої тенденції стереотипне уявлення про Донбас, як про базове електоральне поле Партії регіонів, може з часом відійти у минуле (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел інформації: NEWSru.ua (<http://www.newsru.ua>). – 2013. – 27.02, 13.03; 2012. – 10.12; E-Donbas (<http://e-donbas.org>). – 2013. – 14.01; Донецькие новости (<http://dnews.donetsk.ua>). – 2012. – 11.08; 2013. – 12.02; Радіо «Свобода» (<http://www.radiosvoboda.org>). – 2013. – 27.02; 2012. – 14.12; Портал новин Донеччини (<http://zmi.donetsk.ua>). – 2013. – 1, 21.02, 30.03; ОстроВ (<http://www.ostro.org>). – 2013. – 6, 15.03; Главком (<http://glavcom.ua>). – 2013. – 19.03, 20, 30.03; FINANCE.UA (<http://finance.ua>). – 2013. – 13.03; ZN.UA (<http://dt.ua>). – 2012. – 8, 10.12; 2013. – 17.03; Новости Донбасса (<http://novosti.dn.ua>). – 2013. – 18, 20, 21, 31.03, 3.04).*

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Переорієнтація промислових підприємств Донецького регіону на енергоефективні технології, курс на становлення низьковуглецевої економіки є наразі одними з основних пріоритетів діяльності регіональної влади. Візит делегації регіону на чолі з головою облдержадміністрації А. Шишацьким до Відня на конференцію «Впровадження стійкої енергетики майбутнього» став відправною точкою розвитку цього напрямку в містах і районах Донеччини.

Запропоновані керівництву міжнародної організації R20 проекти, підготовлені КП «Донецьктеплокомуненерго», викликали зацікавленість у потенційних інвесторів. Результатом стало отримання на найвищому рівні рекомендацій, які були направлені в діючі в Україні підрозділи міжнародних фінансових організацій.

Заступник голови Донецької облдержадміністрації О. Фоменко зустрівся з представниками фінансових організацій, які зацікавилися участю в інвестиційних проектах на території Донецької області. Під час зустрічей було вироблено механізм доведення проектів до стадії фінансових вкладень. Це дає можливість вже приступити до підготовки необхідних документів для залучення від міжнародних джерел реальних коштів фінансування для конкретних проектів.

Також представники міжнародних організацій поділилися прикладним досвідом фінансування проектів в інших регіонах України та інших країнах (*Донецька обласна державна адміністрація (http://donoda.gov.ua/?lang=ua&sec=02.03.09&iface=Public&cmd=view&args=id:2853;tags%24_exclude:4). – 2013. – 19.02).*

* * *

Зменшення енерговитрат і викидів парникових газів є головною метою українсько-німецького проекту «Енергоефективна і спрямована на зменшення змін клімату модернізація промисловості в Донецькій області», що реалізується в Україні Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ). Угода про реалізацію проекту, бюджет якого становить 3 млн євро, була підписана в Донецьку головою Донецької облдержадміністрації А. Шишацьким і директором представництва GIZ в Україні Х. Нойвегером.

Проектом передбачається впровадження системи енергоменеджменту відповідно до європейських стандартів EN 16001 (міжнародний стандарт ISO 50001) на трьох пілотних підприємствах області (БАТ «Енергомашпецсталь»,

ПАТ «Часівоярський вогнетривкий комбінат», ВАТ «Слов'янський завод високовольтних ізоляторів»).

Донором проекту є уряд Федеративної Республіки Німеччина. У свою чергу, GIZ виступає виконавцем проекту, реалізацію якого планується здійснити до жовтня 2015 р.

Очікуваними результатами реалізації проекту є зменшення енергоємності виробництва на промислових підприємствах області та зменшення викидів парникових газів за рахунок енергоефективної модернізації промислових підприємств (*Донецька обласна державна адміністрація (http://donoda.gov.ua/?lang=ua&sec=02.03.09&iface=Public&cmd=view&args=id:2646;tags%24_exclude:46). – 2013. – 13.02).*

* * *

IV Міжнародну науково-теоретичну конференцію молодих учених, аспірантів, студентів «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» організував і провів ректорат і студентське наукове товариство Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Участь у конференції, крім студентів цього вишу, взяли представники загальноосвітніх шкіл міста ТБЛ № 4, НВК № 10, студенти та аспіранти Національного університету «Львівська політехніка», ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» м. Суми.

Конференція працювала за вісьмома напрямками: інноваційний розвиток економіки: проблеми та перспективи; облік і аудит: проблеми теорії, методології і організації; роль фінансів в економічному зростанні: стан, перспективи та моделі розвитку; інформаційні методи, моделі та технології в економіці; сучасні проблеми соціолінгвістики; роль історії, держави і права у розвитку суспільства; актуальні проблеми дисциплін загальноосвітнього циклу; проблемні питання розвитку кооперації України.

Конференції передували конкурс студентських та учнівських наукових робіт. На конкурс було представлено 160 робіт студентів та учнів з різних міст України. 24 переможця нагороджено дипломами та подарунками (*Biznes.km.ua (<http://biznes.km.ua/onenews/Efektivnih-shlyahiv-rozvitku-Ukrayini-shukayut-molodi-naukovci.html>). – 2013. – 22.02).*

* * *

19 лютого 2013 р. відбулася урочиста церемонія відкриття МВА програми з енергоефективності для фахівців Державного агентства енергоефективності та енергозбереження України, яка реалізується за підтримки Європейського Союзу на базі Міжнародного інституту менеджменту. «Приємно, що саме нашому агентству випала честь взяти участь у цій спеціалізованій програмі», – зазначив заступник голови Державного агентства енергоефективності та енергозбереження України С. Дубовик на заході.

Метою програми є формування та збалансоване бачення організації та процесу впровадження енергоефективності в Україні. «Для реалізації державної політики у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, – зазначив С. Дубовик, – нам потрібні фахівці, які володіють сучасною методикою прийняття рішень, необхідних для розробки й реалізації державної політики у цій сфері, а також глибоко розуміють бізнес-процеси».

«Україна має всі шанси стати ключовим гравцем на шляху до зниження споживання енергії», – зазначив Надзвичайний та Повноважний Посол Європейського Союзу в Україні Я. Томбінські на відкритті. «Нині енергетика – це найбільше джерело, що забруднює навколишнє середовище, тому відповідальність лежить на кожному з нас», – підкреслив Я. Томбінські.

Програма MBA відповідає всім українським і міжнародним стандартам навчання, проте вона відрізняється чіткою спеціалізацією. У навчальний процес впроваджено спеціалізовані курси з енергоефективності, енергозбереження та поновних джерел енергії. «Програма націлена на успішне просування саме енергоефективності в Україні, тому до неї додані спеціальні курси, які будуть викладати представники країн ЄС», – говорить президент Міжнародного інституту менеджменту І. Тихомірова. Ступінь магістра бізнес-адміністрування (МБА) отримують 24 службовці агентства. Усі учасники програми пройдуть стажування в одній із країн Європейського Союзу (*Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України* (<http://saee.gov.ua/archives/3870#more-3870>), – 2013. – 19.02).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

За 2012 г. в деятельность вузов и организаций Украины было внедрено 89 научных разработок учёных Луганского национального университета имени Тараса Шевченко. Дошкольные заведения, университеты, институты, детские академии, школы, облгосадминистрации, реабилитационные центры и другие организации Украины в своей деятельности используют разработки учёных ЛНУ.

Практическое применение разработки учёных вуза получили благодаря доказанной значимости и эффективности. «Очень часто научные разработки остаются только на теоретическом уровне – они способствуют развитию научной сферы, но не имеют осязаемого эффекта. Разработки учёных ЛНУ, напротив, в большинстве случаев в своей основе несут именно возможность практического применения. Разработки наших учёных используют в других высших учебных заведениях, предприятиях и организациях региона и страны – это показатель того, что их наработки являются действительно ценными, их внедряют в жизнь и находят им практическое применение», – отметил начальник научного отдела ЛНУ В. Прошкин.

Технологія інформаційно-ігрового творчествa та обчучення дітей діалогу; тренінги та семінари по преодоленню насилья в сeм'є та допомогі пострадавшим жeнщинам; театральна педагогика для младших школьників та мнoгoе другoє – всe це переняли от Луганського національного університета учeбні, вoспитатeльні та адміністративні заведeння України.

Практичне застосування наукових розробок луганських учeних доказало ефективність створеної теоретичної бази – було зафіксовано позитивне впливання на розвиток словарного запасу у дітей, підвищення якості освітньої діяльності шкіл мистецтв, розвиток дистанційного обчучення та пр. Крім того, на основі розробок, створених в стeнах ЛНУ, було захищено мнoжество дисертацій, розроблено науково-методичне обечпечення, іздано посібня *(Паралель-Media (<http://paralel-media.com.ua/p55521.html>)). – 2013. – 18.02).*

Діяльність науково-дослідних установ

В Дoнецькe, в Інституті економіки промисловості НАН України, відбулись академічні слухання на тему: «Розвиток вугільної промисловості України: сворачивати нерозумно розвивати». В них прийняли участь народний депутат, доктор технічних наук Е. Звягильський та віце-президент НАН України В. Геєць.

Ситуація в базовій вугільній галузі нині, дійсно, не з простих. С одної сторони, на вітчизняних вугільних підприємствах обечпечення дефіцитом вугля та в итоге – його неотгужкою. С другої сторони, як отримав Е. Звягильський, в течение останніх п'яти років в країну щорічно поставляють от 10 до 12 млі т коксуючих углeй. Причeм, завозять они по ціні більш високій, чeм стоять українські. Має місце та сбыв «чорного золота» от нелегальних копанок. По мненню народного депутата України, еслі все оставити без змін, то в найближчі десятиліття Україна може отказатися без угля, шахтери без роботи, а металурги та хіміки без власного сир'я. Поетому необхідно зробити все, чобы зберегти власну українську вугільну промисловість. Пріжде всего слeдує провести модернізацію діючих шахт со значительними запасами угля, активно внедряти нові схеми та системи підготовки добычи, в том числі зробити перехід на довгі забори. Прістоїть здійснити та реформування шахтного фонду, вважає Е. Звягильський. Єсть смисл організувати такі проекти та в рамках частно-державного партнерства, почати збудування великих шахт, хоча бы по одному вугільному підприємству в рік, с вищою концентрацією работ та с високим рівнем продуктивності труда. Следуючим кроком повинна стати активна захита власної вугільної промисловості от

внешней экспансии, с использованием всех законных средств и способов, в числе которых – введение квот, увеличение пошлин и т. д.

Впрочем, проблема профицита угля не такая уж и простая, и обострилась она в связи с возросшей конкуренцией на внешних рынках металла. А это значит, что сбывать там удастся только качественную продукцию. В то же время она, продукция, может такой не быть, если в производстве кокса использовать только украинские угли с высокой серностью. Вот и вынуждены отечественные металлурги шихтовать, то есть смешивать уголь украинских шахт с российским.

Генеральный директор Ассоциации «Укркокс» доктор технических наук А. Старовойт напомнил, что в последнее время активно внедряется технология пьлеугледувания, а значит, угли должны быть с низким содержанием серы. Среди угольных предприятий Донбасса соответствующую продукцию имеют не многие. Это, например, донецкие шахты им. Скочинского, «Южнодобасская № 3», шахтоуправление «Покровское». «В общем, решение вопроса, пожалуй, в одном – необходимо увеличить производство стали, чугуна. Только в этом случае мы заберем весь коксующийся украинский уголь», – отметил он.

О проблеме баланса углей убедительно говорил доктор технических наук, профессор, директор Донецкого научно-исследовательского угольного института Б. Грядущий: «Сегодня страна не знает, сколько нужно угля коксующегося, энергетического. В итоге – не малый его профицит». Мы пришли к выводу, что сегодня из 35 энергетических шахт реально можно возродить 12. В среднем, это 6–8 млн т. Чтобы такой объем получить на шахтах-новостройках, надо порядка 10 лет, поскольку шахтостроительной индустрии как таковой нет.

Несмотря на все нерешенные проблемы отечественного углепрома, во время академических слушаний убедительно прозвучала мысль о том, что утратить национальную угольную промышленность очень легко. Кто не хочет кормить своих шахтеров, тот будет кормить чужих (*Пилипенко А. Что ожидает отечественный углепром? // Вечерний Донецк (<http://www.vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=105200>). – 2013. – 22.02*).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Під час робочого візиту до Харківської області міністр доходів і зборів України О. Клименко відвідав прикордонний пункт пропуску на українсько-російському кордоні «Гоптівка-Нехотєєвка», де відбулася презентація системи GPS – пристрою для вантажних автомобілів. «Міністерство доходів і зборів займає безкомпромісну позицію щодо захисту економічних інтересів держави. Неможливо переоцінити значення створення рівних умов ведення бізнесу для всіх учасників. Враховуючи об'єднання податкової та митної служб, ми робимо акцент на IT-технологіях. Сьогодні на

прикладі електронних замків ми продемонстрували одну з таких новацій, яку ми зараз впроваджуємо в життя. Це новий сервіс, який допоможе поставити крапку в такому явищі як контрабанда, мінімізувати корупційне явище, а також людський фактор», – зазначив О. Клименко.

Систему планують впровадити у два етапи. Спочатку електронні замки будуть встановлювати всього на 5 % автомобілів. Під контроль потраплять ті машини, за якими раніше вже були помічені порушення. На другому етапі всі авто, які ввозять товари в Україну, будуть оснащені цим замком (*Харківська обласна державна адміністрація* (<http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/view/id/16421>). – 2013. – 21.02).

Інноваційні розробки та технології

Державний патент на пристрій для протидії ураганам одержав професор Рівненського державного гуманітарного університету, заслужений винахідник та раціоналізатор України В. Бернацький. За словами винахідця, пристрій належить до засобів штучної зміни погодних умов. Він дає можливість «вловлювати» потоки урагану горизонтально або вертикально розміщеною на триногах трубою (циліндром) та зменшувати їхню силу за рахунок протидії зустрічного потоку повітря, який утворюється в результаті обертання пропелерів, встановлених у трубі, один кінець якої має вигляд сопла.

Приводять їх у рух пластини, на які потрапляє маса урагану, – вони з'єднані валом із пропелерами. Таким чином, для створення своєрідного вихору не потрібно затрат енергії – її забезпечує сама стихія.

Необхідний цілий каскад пристроїв, розташованих у шаховому порядку на певній відстані один від одного. Розміри установки можуть бути різними – у них має бути лише збережена пропорція між діаметром циліндра та його довжиною – 1:3. Апарат, призначений для розміщення на висоті 5–8 м над поверхнею землі, можна встановлювати і вертикально на триногах, тоді рушійні пластини прийматимуть на себе потоки повітря збоку внизу труби, а вентилятори втягуватимуть верхні «фрагменти» урагану.

Відповідну їх комбінацію із, наприклад, 200–300 і більше штук слід розмішувати на узбережжях, біля яких над океаном починає зароджуватися ураган. Стійкість таким спорудам забезпечують міцні опори.

Максимальна швидкість ураганів, як відомо, 120 м/с на секунду (360 км/год), а запропонований метод дає змогу знизити її до 40 м/с: за таких параметрів вона не є руйнівною.

Розроблена конструкція економічно вигідна. По-перше, для її випуску не потрібні якісь особливі матеріали й енергоживлення. Якщо на ліквідацію наслідків ураганів у США, наприклад, витрачають мільярди доларів, то виго-

товлення, наприклад, 200 запропонованих українським ученим установок коштує приблизно 200 тис. дол. І служити вони можуть 20 років.

Сьогодні гострою є проблема пошуку нових способів, які мають бути простими, дешевими і втілюватися з мінімальними фінансовими затратами (*В. Мазаний. Вентилятор проти урагану // Вічне слово (Віче-інформ) (<http://www.viche.lutsk.ua/ventylyator-proty-uraganu-id11961>). – 2013. – 6.02).*

Альтернативні джерела енергії

В Джанкойском управленні водного господарства презентували пілотний проект – першу в Криму «насосну станцію-190», яка працює з використанням сонячних енергетических установок. Міністр аграрної політики і продовольства Автономної Республіки Крим В. Кравець, прийнявши участь в презентації, відзначив актуальність впровадження енергозберігаючих технологій в сільське господарство регіону. «Я привітую і завжди підтримую нові, вигідні для сільського господарства інновації. Це спрямовує на пошуки альтернативних шляхів вирішення проблемних питань, а будь-яка альтернатива дає ефект», – сказав міністр. Учасники заходу відзначили переваги сонячної енергетическої установки, її рентабельність і економічність цілеспрямованість (*Совет министров Автономной Республіки Крим (<http://www.ark.gov.ua/blog/2013/02/14/v-krymu-prezentovali-pervuyu-nasosnyu-stancyu-s-primeneniem-solnechnykh-energoustanovok/>). – 2013. – 14.02).*

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

С метою донесення до бізнесу розробок вітчизняних учених, покращення інноваційної діяльності українських науково-дослідницьких установ у всіх ґрунтово-кліматических зонах України на базі головних наукових установ академії створюються регіональні науково-інноваційні центри. Там діють підрозділи, які займаються організацією науково-інноваційної діяльності.

Одна з семи зональних структур Національної академії аграрних наук України (НААНУ) відкрита в Харкові. Це Лівобережно-лісостеповий науково-інноваційний центр. Він функціонує на базі Інституту рослинництва імені Юрьєва і обслуговує Харківську, Полтавську, Сумську, Донецьку і Луганську області. На засіданнях зонального центру обговорили з колегами з сусідніх регіонів пріоритетні завдання по покращенню процесу впровадження інноваційних розробок, – розповідає співробітник

управління трансфера технологій Інститута растениеводства Е. Бондаренко. Касались також питання севооборота в господарствах Лесостепи і підходів до визначення вартості інтелектуальної власності. До обговорення останньої проблеми запрошували провідних харківських економістів і юристів.

В межах діяльності зонального науково-інноваційного центру створено програми розвитку агропромислових комплексів Слобожанщини і Донбасу. В них зроблено ставку на впровадження в землеробстві поверхневих обробок ґрунту і використання селекційних сортів. Ці інновації навіть при низькому рівні закупівельних цін на зерно забезпечать селянам досить приємну рентабельність. Програми передбачають і розвиток скотарства на основі застосування біотехнологій.

Спеціалісти Інститута растениеводства, приваблювані до реалізації завдань по лінії науково-інноваційного центру НААНУ, діють на громадських початках. Виконують їх паралельно основній діяльності, за яку отримують зарплату.

В інституті вважають, що робота нових структур академії стане більш результативною, якщо вони будуть мати свій штат і власну матеріально-технічну базу. Фінансування науково-інноваційних центрів НААНУ повинно бути передбачено в державному бюджеті окремим рядком. А ще вчених турбує, що за організаційною межею, прийнятою академією ще минулої весною, вишестояща організація так і не створила ринкових механізмів трансфера технологій в агропромислове виробництво. Це затримує реалізацію задуманої реформи.

І. Гагауз, спеціаліст в області трансфера інновацій, очолює Центр розвитку малого бізнесу «Харківські технології»:

– Спроба вчених-аграріїв скоротити шлях від ідеї до виробництва – це перше в Україні. Її здійснювали і представники інших сфер. В країні багато чого створено: технопарки, наукові парки, бізнес-інкубатори. Все це не функціонує як потрібно, сплошна імітація діяльності. Державі необхідно створити умови для розвитку інноваційної економіки. Наука повинна приносити гроші, а не бути тільки затратною статтею бюджету. Такою вона стане, якщо буде активізований процес освоєння і впровадження в виробництво результатів наукових досліджень і розробок. Їм каталізатором є комерціалізація науки. Вона передбачає отримання вигоди на всіх етапах створення ноу-хау, починаючи з наукової ідеї і закінчуючи реалізацією інтелектуального продукту. І в цій ланцюжці головне – наявність попиту на розробку. Потрібні будуть посередники-спеціалісти, які допоможуть вченому і бізнесу зустрітися один з одним і укласти угоду на купівлю-продаж інтелектуального продукту з інноваційною складовою.

Щоб допомогти виробникам вести інноваційну діяльність, необхідно включити в господарський оборот банки. Ці фінансові установи сьогодні працюють самі на себе, абсолютно не фінансують економіку.

Они должны предоставлять дешевые кредиты. А еще необходим легкий доступ к инвестициям и грантам. Важным инструментом трансфера технологий являются венчурные и инвестиционные фонды да их единицы в Украине. Инвестиционные проекты нуждаются и в поддержке на региональном уровне. В областях следует создавать фонды содействия внедрению в производство новинок (Гук Н. *Посеять привычку инноваций // Рабочая газета* (<http://rg.kiev.ua/page5/article26889/>). – 2013. – 23.02).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич ініціювала обговорення законопроектів «Про вищу освіту» на засіданні Ради ректорів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації Київського регіону, яке відбулося 20 лютого в Національному авіаційному університеті.

У своєму виступі Л. Гриневич перш за все подякувала професійному товариству за принципову фахову розмову з різними думками та позиціями. Також вона відзначила, що як голова Комітету з питань науки і освіти усвідомлює свою відповідальність перед суспільством за те, що саме парламентом цього скликання може бути прийнятий Закон «Про вищу освіту», який визначить простір розвитку вищої освіти України на наступне десятиліття. Саме тому існує необхідність широкої фахової і суспільної дискусії.

«Освіта – це суспільна цінність, суспільне надбання. Саме суспільство повинно формувати замовлення для системи освіти. Суспільство сьогодні вимагає вищої якості освіти, ми повинні дослухатися», – зазначила голова Комітету з питань науки і освіти.

У трьох законопроектах представлено два різні шляхи розвитку вищої освіти і відрізняються законопроекти 1187 та два альтернативні, 1187-1 та 1187-2, передусім за трьома позиціями: 1) ступінь централізації керування вищою освітою; 2) справедливість та обсяг доступу до вищої освіти; 3) наявність зовнішнього незалежного оцінювання якості вищої освіти.

На розгляді у Верховній Раді України три законопроекти «Про вищу освіту»: № 1187 (автори: С. Калетік, С. Ківалов, М. Сорока); № 1187-1 (автори: А. Яценюк, В. Кличко, О. Тягнибок, Л. Гриневич, Л. Оробець, Р. Павленко, П. Розенко, О. Сич, І. Фаріон); № 1187-2 (автор В. Балоба) (*Комітет ВР з питань науки та освіти* (http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=C5499184BA4679EB63B041B9679F5132?art_id=54283&cat_id=44731). – 2013. – 22.02).

* * *

З метою заохочення найбільш обдарованих студентів і створення більш сприятливих умов для здобуття молоддю вищої освіти урядом України ухвалено рішення про призначення академічної стипендії Кабінету Міністрів України студентам вищих навчальних закладів на I семестр 2012/2013 навчального року. Виплата стипендії здійснюватиметься в межах стипендіального фонду вищих навчальних закладів (*ВИННИЦА.info* (<http://www.vinnitsa.info/news/dvoye-studentiv-vinnitskih-vuziv-otrimuvatimut-kabmin-ivsku-stipendiyu.html>), – 2013. – 18.02).

* * *

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності значно підвищив свої позиції за версією незалежного престижного світового рейтингу ВНЗ *Webometrics Ranking of World's Universities* та увійшов до 50 кращих університетів України. Серед ВНЗ Львівщини університет посів третє місце.

Лідер національної освіти та консолідованого рейтингу ВНЗ України в галузі безпеки людини – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності протягом року піднявся в рейтингу *Webometrics* більш ніж на 3 тис. позицій та займає 4862 місце. Загалом у рейтингу представлено 21 250 вищих навчальних закладів світу, серед яких – 311 вітчизняних вищих навчальних закладів.

Рейтинг визначає ступінь інтеграції навчального закладу у світову глобальну мережу Інтернет. В процесі складання *Webometrics Ranking of World's Universities* розробниками враховується кількість проіндексованих пошуковими системами сторінок сайту вищого навчального закладу, зовнішні посилання на нього, цитованість ресурсу, а також кількість завантажених на сайт файлів, іншими словами, оцінюється змістовна та інформаційна складова веб-сайту навчального закладу.

Ректор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності М. Козяр зазначив, що такі високі показники серед вищих навчальних закладів світу вдалося досягти завдяки повсякденній та наполегливій праці колективу навчального закладу. «Значна увага приділяється впровадженню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних методик у навчальний процес. Активна та тісна співпраця зі спорідненими навчальними закладами провідних Європейських країн надає можливість обмінюватися досвідом та впроваджувати в університеті передові досягнення науково-освітнього простору. Впроваджуються нові навчальні проекти, інтерактивні тренажери, електронна бібліотека, навчальне інтернет-телебачення тощо. Ми орієнтуємося на сучасне покоління молодих людей, які вчать працювати з електронними пристроями, з інтернет-ресурсами швидше ніж писати», – розповідає М. Козяр.

Результати чергового – січневого рейтингу 2013 р. було опубліковано на офіційному сайті Webometrics (*Міністерство надзвичайних ситуацій України* (<http://www.mns.gov.ua/news/23935.html>). – 2013. – 14.02).

* * *

Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич зустрілася з представниками церков України. Під час зустрічі обговорювалося питання державного визнання богословських навчальних закладів.

Участь у зустрічі взяли голова Навчального комітету при Священному Синоді Української православної церкви, проректор Київських Духовних Академії і Семінарії єпископ Климент, Уповноважений Української православної церкви з питань вищої освіти і науки, ректор Ужгородської Української богословської академії імені святих Кирила і Мефодія та Карпатського університету імені Августина Волошина архімандрит В. Бедь, ректор Київської трьохсвятительської духовної семінарії Української греко-католицької церкви о. Петро Жук, проректор Київської православної богословської академії Української православної церкви Київського патріархату протоієрей О. Трофимлюк, координатор з розвитку освіти Євро-Азійської акредитаційної асоціації Т. Дятлик та заступник голови Громадської ради з питань співпраці з церквами і релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України Ю. Решетніков, а також представники секретаріату комітету.

Учасники обговорили внесені на розгляд Верховної Ради проекти Закону України «Про вищу освіту» та підтримали доцільність ухвалення відповідного законопроекту, внесеного народними депутатами України А. Яценюком, В. Кличком, О. Тягнибоком, Л. Гриневич, Л. Оробець, Р. Павленком, П. Розенком, О. Сичем та І. Фаріон (реєстр. № 1187-1), який єдиний із представлених законопроектів пропонує реальний механізм державного визнання духовних навчальних закладів. Також учасниками зустрічі було висловлено свої пропозиції щодо його подальшого удосконалення.

У свою чергу голова комітету Л. Гриневич підкреслила важливість діалогу з церковною спільнотою, а також зазначила, що «ситуація, коли держава дозволила створення богословських навчальних закладів і водночас не бажає визнавати дипломи їх випускників, потребує свого законодавчого розв'язання» (*Комітет з питань науки і освіти* (http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?jsessionid=68EC56107F78B1E3E75683BE4BDB2474?art_id=54041&cat_id=4473115). – 2013. – 15.02).

Охорона здоров'я

Перевод стрелок часов может иметь негативные последствия для здоровья человека. Об этом заявил директор Института медицины труда Академии медицинских наук Украины Ю. Кундиев. «Если здраво рассудить, то искусственно создавать время, дважды в год, переводя часы, не стоит. Животные, растения и люди всегда ориентировались по солнцу. И выработался своеобразный временной стереотип. Перевод часов – это, по Павлову, ломка такого стереотипа со всеми вытекающими последствиями для здоровья человека», – отметил он.

По мнению эксперта, даже если эта ломка длится недолго, всего несколько суток – все равно она негативна. «У особенно чувствительных людей могут даже появиться симптомы такого заболевания, как десинхроноз. Это профессиональная болезнь моряков, водителей-дальнобойщиков, путешественников. Ее симптомы – нарушение сна, повышенная утомляемость, раздражительность, невнимательность, ослабление творческого мышления, смена настроения от апатии к резкому оживлению, желудочно-кишечный дискомфорт, отсутствие аппетита, головная боль, учащение сердцебиения, боли в сердце, снижение потенции у мужчин и фригидность у женщин», – заявил Ю. Кундиев.

Также медик считает, что одного указа главы государства, как это было сделано в России, все же маловато, чтобы решить столь важный вопрос в жизни общества. «Необходимы научные обоснования», – подчеркнул он (*ForUm* (<http://www.for-ua.com/ukraine/2013/02/20/092153.html>). – 2013. – 20.02).

* * *

Технології ядерної медицини – невід'ємна складова сучасної медицини як такої. Отже, аби в Україні була сучасна медицина, необхідно розвивати виробництво вітчизняної медичної апаратури й, зокрема, гама-камер, які будуть дешевше за іноземні аналоги, – такої думки дотримується глава Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко.

За його словами, наразі 90 % гама-камер в Україні виробляються в Інституті скінтіляційних матеріалів НТК «Інститут монокристалів». Крім того, інститут поставляє скінтіляційні кристали для ядерно-медичної апаратури таким всесвітньо відомим фірмам, як «Філіпс», «Сіменс» та «Дженерал Електрик». «Ми маємо серйозну технологічну базу, необхідну для здешевлення виробництва ядерно-медичної апаратури, а отже, і її ширшого використання в лікарській практиці. Сприяти цьому має, насамперед, участь України у міжнародних проектах», – переконаний глава Держінформнауки. За його уточненням, наразі ядерна медицина є одним із пріоритетних напрямів українсько-американського співробітництва у науково-технічній сфері. Крім то-

го, проведення спільних з Україною досліджень у сфері ядерної медицини зацікавили вчених Європейського центру ядерних досліджень (ЦЕРН). Цією організацією вже прийнято рішення щодо набуття Україною статусу асоційованого члена, отже, невдовзі слід очікувати й на інтенсифікацію міжнародного співробітництва з усіх напрямів ядерної фізики (*Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України* (<http://www.dkni.gov.ua/2010-09-27-06-54-32/105-2012-/1011-2013-02-21-15-44-42>). – 2013. – 21.02).

Наука і влада

В Україні тільки починає формуватися інноваційна інфраструктура. Проблема в тому, що можливість отримати високі прибутки від комерціалізації передових наукових розробок вимагає суттєвих капіталовкладень і пов'язана із значним ризиком для бізнесу. Роль держави – мінімізувати ці ризики за рахунок фінансової підтримки інноваційних стартапів, надання податкових і митних пільг та допомоги при придбанні закордонних патентів вітчизняними винахідниками тощо.

Про досвід роботи в цьому напрямі розповів голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації В. Семиноженко:

«Необхідно навести два яскравих приклади, які демонструють, що Україна можемо робити дійсно унікальні речі. По-перше, це розробки українсько-американської компанії Viewdle, які дозволяють розпізнавати обличчя людей та різноманітних об'єктів мобільними пристроями. Алгоритми Viewdle були повністю розроблені в Україні вітчизняними інженерами на базі Київського інституту кібернетики. Як відомо, восени 2012 р. 100 % акцій Viewdle були придбані всесвітньо відомою корпорацією Google. Але свій пошук за зображенням на основі технологій українських розробників ця компанія запустила ще позаминулого року. На жаль, усі інвестиції на реалізацію проекту команда Viewdle отримала від закордонних інвесторів, і тому, не зважаючи на те, що основні дослідження та розробка програмного забезпечення відбуваються в Києві, компанія фактично є американською.

Інший проект – винахід талановитих донецьких студентів Enable Talk – печатка із спеціальним приладом та гнучкими сенсорами, які відслідковують рухи пальців та рук у просторі. Ця технологія дає можливість людині перекладати мову жестів у голосові повідомлення. Крім технологічної інноваційності проект має й очевидний соціальний ефект – він надає можливість глухонімим та німим людям за допомогою мобільних мультимедійних пристроїв та спеціального програмного забезпечення озвучувати жести рук. На конкурсі інновацій Microsoft Imagine Cup 2012, що проходив у Австралії, донецька

команда посіла перше місце серед більш як 70 конкурсантів у номінації «Дизайн програмного забезпечення». На відміну від першого, проект донецьких винахідників є повністю українським.

Власне, сильні та слабкі сторони інноваційної активності в Україні добре демонструють наведені приклади. Наразі в Україні тільки починає формуватися інноваційна інфраструктура. Отже, ще належить створити умови для розвитку інноваційних стартапів та малих наукоємних підприємств, впровадити фінансово-фіскальні механізми стимулювання інноваційної діяльності та забезпечити на належному рівні захист прав інтелектуальної власності. Звичайно, без активної ролі держави в цих процесах не обійтися. Загальновідомо, що модель побудови інноваційного бізнесу кардинально відрізняється від класичних бізнес-моделей. Можливість отримати надприбутки від комерціалізації передової технології, розробки чи винаходу потребує суттєвих капіталовкладень. І це при тому, що ризики безповоротної втрати проінвестованого капіталу є дуже високими. Саме вони зазвичай відлякують потенційного інвестора. Отже, роль держави – мінімізувати ризики впровадження нових проектів шляхом запровадження фінансової підтримки інноваційних стартапів, надання податкових і митних пільг та допомоги при придбанні закордонних патентів вітчизняними винахідниками.

Досвід проведення реформ в інноваційній сфері країнами-лідерами надає багато прикладів успішної взаємодії держави, науки й бізнесу. Упродовж останніх років Україна починає імплементувати подібний досвід у власну практику державного управління інноваційними процесами, поєднуючи його з особливостями вітчизняної економіки. Так, минулого року з метою дерегуляції інноваційної діяльності урядом на розгляд Верховної Ради подано нову редакцію Закону України «Про інноваційну діяльність». Крім того, з метою забезпечення ефективного використання вітчизняного науково-технічного потенціалу та комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності восени 2012 р. парламентом було прийнято нову редакцію Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Найближчим часом розпочне роботу новостворений Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу.

За участі Держінформагентства наразі урядом відпрацьовується Програма активізації економічного розвитку, яка має сформулювати стимули для зростання найбільш перспективних галузей економіки, насамперед – високотехнологічних. Так, у Верховній Раді України зареєстрований законопроект «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів індустрії програмного забезпечення», яким передбачено поширити особливості оподаткування на умови сплати податків фізичними особами та внесків до соціальних фондів. Після зниження податкового навантаження вітчизняні ІТ-компанії щорічно збільшуватимуть кількість нових робочих місць на 35–40 %, а це приблизно 20 тисяч,

а самі темпи зростання галузі пришвидшаться до 40–45 % (*Кабінет Міністрів України* (http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246078485). – 2013. – 20.02).

* * *

Украинские дороги исчерпали свой срок эксплуатации. Об этом в ходе выездного совещания на участке ремонта дороги трассы Киев–Одесса заявил директор ГосдорНИИ им. М. П. Шульгина В. Нагайчук. По его словам, украинские дороги были построены в основном в 70-е годы прошлого столетия, с использованием жидких органических вяжущих, которые со временем разжижают битум нижних слоев и нарушают структуру материала покрытия.

Он сообщил, что, учитывая эти факторы, украинские дороги не соответствуют современным транспортным нагрузкам. «Если мы лагаем те дороги, которые уже отслужили свой срок, используя при этом самые современные покрытия и технологии, они все равно уже служить не будут... Их нужно полностью перестроить», – заключил В. Нагайчук (*ForUm* (<http://www.for-ua.com/ukraine/2013/02/19/142608.html>). – 2013. – 19.02).

* * *

На Дніпропетровщині під головуванням губернатора Д. Колеснікова відбулася науково-практична конференція «Резерви та перспективи виробництва зерна на Дніпропетровщині у 2013 році». Участь у конференції взяли заступник голови Дніпропетровської облдержадміністрації В. Нестеренко, провідні науковці України та сільгоспвиробники. Учасники обговорили найактуальніші питання розвитку агропромислового комплексу.

Зокрема, були розглянуті шляхи впровадження передових технологій у виробництві рослинницької продукції, нові напрями в захисті рослин, питання підвищення родючості ґрунтів та екології. «Для успішного проведення весняно-польових робіт на початку нового сільськогосподарського року на Дніпропетровщині проходить наукова конференція з перспектив виробництва зерна. Наш регіон поряд з його промисловими потужностями має родючі землі, які потребують дбайливого ставлення. А це можливо за умов використання сучасних технологій та новітніх наукових розробок. Ця наукова конференція дає відповіді на питання виробників сільгосппродукції та є поштовхом для подальшої модернізації аграрної галузі», – зазначив Д. Колесніков.

Губернатор наголосив, що Дніпропетровська область має умови для розвитку агропромислового комплексу. Це науковий потенціал, родючі ґрунти, досвідчені спеціалісти та сільгоспвиробники. Наразі новітніми розробками та проектами модернізації АПК в області займаються Дніпропетровський державний аграрний університет, Інститут сільського господарства степової зони та його дослідні станції.

Під час конференції Д. Колесніков зазначив, що продукція сільгоспвиробництва – стратегічний ресурс, який є важливою складовою конкурентоспроможності регіону та країни. Дніпропетровщина за обсягами виробництва сільгосппродукції посідає шосте місце серед регіонів України. Тож розвиток кластеру сільського господарства є одним з важливих складових Комплексної стратегії регіонального розвитку.

В області реалізуються державні та регіональні програми з підтримки агропромислового комплексу: державна програма форвардних закупівель Аграрним фондом зерна у сільгоспвиробників, регіональні програми «Відновлення зрошувальних земель», «Підтримка галузі молочного скотарства», «Формування регіонального стабілізаційного фонду», «Технічне переоснащення сільськогосподарської техніки» (*Для успішного проведення весняно-польових робіт на Дніпропетровщині проходить наукова конференція // Зоря (<http://zorya.org.ua/governance/для-успішного-проведення-весняно-пол.html>). – 2013. – 21.02).*

До уваги держслужбовця

В. Радченко, голов. бібліограф НБУВ, Ю. Левченко, мол. наук. співроб. НБУВ, В. Шкаріна, мол. наук. співроб. НБУВ

Антикризове управління

Список літератури з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2011–2012)

(Закінчення)

94. Рубанов П. М. Управління позиковими джерелами фінансування підприємств в умовах фінансової кризи / П. М. Рубанов, М. О. Токаренко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю наук. діяльн. фак. економіки та менеджменту Сум. держ. ун-ту (Суми, 3–5 квіт. 2012 р.). – Суми, 2012. – Т. 2. – С. 137–139.

В353829/2

95. Русінко М. І. Комплексний підхід до управління трудовим потенціалом підприємства в умовах кризи / М. І. Русінко // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. Економічні науки. – 2011. – Вип. 4. – С. 277–282.

Ж72705

96. Семенов Г. А. Фінансова стратегія підприємства в умовах економічної кризи / Г. А. Семенов, О. О. Єропутова, О. О. Плаксюк // Екон. вісн. Донбасу. – 2012. – № 1. – С. 136–149.

Ж25176

97. Сидорин А. В. Управление потенциалом предприятий малого бизнеса в условиях экономического кризиса / А. В. Сидорин // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. – 2012. – № 1, ч. 2. – С. 201–204. – (Серія «Економічні науки»).

Ж69027/Екон.н.

98. Ситник Л. С. Розвиток теорії і практики антикризового управління / Л. С. Ситник // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 3. Т. 1. – С. 246–248. – (Серія 2, Економічні науки).

Ж69410

99. Ситник Л. С. Стратегічні аспекти антикризового управління / Л. С. Ситник, Т. М. Бервенова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. / Донец. нац. ун-т. – Донецк, 2011. – Ч. 2. – С. 306–311.

С11166/2

100. Слобода Л. Фінансовий ризик-менеджмент банків України в посткризовий період / Л. Слобода, М. Шморгай // Екон. аналіз. – 2011. – Вип. 8, ч. 1. – С. 360–364.

Ж70845

101. Смоленюк А. П. Забезпечення антикризової діяльності підприємств / А. П. Смоленюк // Інновац. економіка. – 2011. – № 6. – С. 70–73.

Ж25888

102. Смолінська А. В. Антикризове управління підприємством в умовах ринкової економіки / А. В. Смолінська, В. С. Гаркушевський // Вісн. Чернів. торг.-екоп. ін-ту. – 2011. – Вип. 2, ч. 1. – С. 146–150.

Ж72705

103. Смолінська А. В. Проблеми оптимального управління підприємством у кризовому стані / А. В. Смолінська, В. С. Гаркушевський // Вісн. Чернів. торг.-екоп. ін-ту. – 2011. – Вип. 1. – С. 271–275.

Ж72705

104. Смолінська А. В. Проблеми оптимального управління формуванням фінансового капіталу підприємства у кризовому стані / А. В. Смолінська,

В. В. Смолінський // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. – 2011. – Вип. 4. – С. 196–199.
Ж72705

105. Смолінська А. В. Система антикризового управління підприємством / А. В. Смолінська, В. В. Смолінський // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. – 2012. – Вип. 1. – С. 178–182.
Ж72705

106. Сталинская Е. В. Особенности стратегического управления в условиях кризиса / Е. В. Сталинская, Е. Ю. Подшивайло // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 5. – Т. 3. – С. 121–123. – (Серія 2, Економічні науки).
Ж69410

107. Супрун А. Антикризове фінансове управління в страхових компаніях: інституційний і фінансовий аспект / А. Супрун // Екон. аналіз. – 2011. – Вип. 9, ч. 1. – С. 321–324.
Ж70845

108. Супрун А. А. Стрес-тестування як інструмент антикризового фінансового управління у страхових компаніях / А. А. Супрун, А. М. Кохан // Вісн. Криворіз. екон. ін-ту КНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 99–103.
Ж73164

109. Тарасова О. В. Державний механізм регулювання банківської діяльності в умовах кризи / О. В. Тарасова // Інновац. економіка. – 2012. – № 8. – С. 126–129.
Ж25888

110. Турова Е. В. Антикризисное управление: потребность и необходимость / Е. В. Турова // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 236–239. – (Серія 2, Економічні науки).
Ж69410

111. Фучеджи В. І. Діагностика як елемент антикризового фінансового управління / В. І. Фучеджи // Наука й економіка. – 2012. – Вип. 2. – С. 58–62.
Ж25528

112. Чернишов В. В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління / В. В. Чернишов // Економіка розв. – 2011. – № 2. – С. 21–24.

Ж24201

113. Чернюк Ю. В. Франчайзінг як засіб антикризового управління / Ю. В. Чернюк, Т. Є. Воронкова // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю наук. діяльності фак. економіки та менеджменту Сум. держ. ун-ту (Суми, 3–5 квіт. 2012 р.). – Суми, 2012. – Т. 2. – С. 171–172.

В353829/2

114. Чинник М. І. Визначення стадії фінансового розвитку підприємства в процесі розробки антикризової фінансової стратегії / М. І. Чинник // Управління розв.– 2012. – № 12. – С. 161–164.

Ж71955

115. Чорновіл І. А. Діагностика як елемент антикризового управління / І. А. Чорновіл // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. – 2011. – Вип. 2, ч. 1. – С. 160–163. – (Серія «Економічні науки»).

Ж72705

116. Чорновіл І. А. Проблемний аспект формування поняття «Антикризове управління» / І. А. Чорновіл // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. Економічні науки. – Чернівці, 2011. – Вип. 1. – С. 279–282.

Ж72705

117. Чорновіл І. А. Шляхи і фактори покращення ефективності антикризового управління на підприємстві / І. А. Чорновіл // Вісн. Чернів. торг.-екон. ін-ту. – 2011. – Вип. 4. – С. 287–291. – (Серія «Економічні науки»).

Ж72705

118. Чуб П. М. Методи антикризового управління банком / П. М. Чуб // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – Вип. 18. – С. 211–219.

Ж72652

119. Шевчук І. Б. Антикризове управління інвестиційною діяльністю в регіоні / І. Б. Шевчук, О. М. Орлова // Сталий розв. економіки. – 2011. – № 6. – С. 10–13.

Ж100489

120. Шимановська-Діанич Л. М. Підходи до управління розвитком персоналу організації в умовах кризи / Л. М. Шимановська-Діанич // Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. – 2011. – № 1. – С. 109–116. – (Серія «Економічні науки»).

Ж70791

121. Шульгіна О. В. Інструменти грошово-кредитного регулювання в процесі реалізації антикризової структурної політики / О. В. Шульгіна // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 2. – Т. 1. – С. 157–161. – (Серія 2, Економічні науки).

Ж69410

Підп. до друку 11.04.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,65.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3